

P. 65. 215-32

CULTURA CREȘTINĂ

REVISTĂ LUNARĂ

BLAJ

ANUL XVI.

MARTIE 1936

NR. 3.

Cultura Creștină

COMITETUL DE DIRECȚIE:

Victor Macaveiu, președinte; Ioan Agharbițeanu, Ioan Balan, Nicolae Brinzeu, Alexandru Lupeanu, Titus Malai, Zenovie Păclișanu, Augustin Popa, Aloisiu Tăutu, membri. — Secretar de redacție: Dumitru Neda.

Abonamentul

Un an	Lei 300
Instituții, autorități și străinătate	" 500
Preoți, profesori, învățători, studenți	" 250
Exemplarul	" 25

Redacția și Administrația: BLAJ

SUMARUL

AUGUSTIN POPA: Pentru o politică a familiei

TITUS MALAI: Naționalism și internaționalism creștin

IOAN MICLEA: Religie și cultură

ZENOVIE PĂCLIȘANU: Vechi vizitațiuni canonice în Ardealul veacului al XVIII-lea

Dr. AL. BORZA: Doctrina evoluțiunii și credința

OAMENI ȘI FAPTE

† *Alexandru Ciura (V. Macaveiu). — Nădejdea Rusiei pravoslavnice: Roma (D. N.) — Din vremile trecute (Ștefan Manciulea) — „Avorturi în masă” (A. P.) — Vechiu proiect de unire între Rusia și Roma (D. N.)*

CRONICI — INSEMĂNĂRI

Pacea în primejdie (a) — Căteheză prin poștă (n) — Papa canonizărilor (n) — Onisiforisme (p) — Surpătorii autorității (a) — Cenzurarea filmelor (im) — Merejkovski despre citirea Bibliei (im) — Când a murit sf. Pavel? (nb) — După zece ani (n) — Fotios II și Biserica Romei (n) — Lecția niponă (n) — Zile grele în Spania (a) — T. Massaryck ateu? (im) — Congregația Propaganda Fide (n).

BIBLIOGRAFIE

Dr. A. VERESS: Bibliografa română-ungară. Vol. III. București 1935. (Z. Păclișanu).

CULTURA CREȘTINĂ

REVISTĂ LUNARĂ

PENTRU O POLITICĂ A FAMILIEI

Apele vieții moderne nu mai curg în albiile vechi. Unele, la o cotitură a vremii, și-au schimbat brusc direcția: nu mai merg domol spre marea veșniciei, ci au luat-o razna, prin pustiri aride, în care se pierd fără urmă și fără binecuvântare. Altele și-au măcinat malurile și acum se risipesc peste plaiuri. Iarăși altele au crescut; nu mai încap în matcă. Mai ales acum, când adie vânt de primăvară, când se simte „trecând peste lume ca o suflare a Spiritului“, care înviește toate (Enciclica Ad Catholici).

Se înțelege, că această prăvălire de valuri este o teribilă amenințare pentru toată rânduiala civilizației noastre. În vuetul lor răsună accentele unui nou Sturm und Drang, mai cuprinzător, mai adânc decât cel al romantismului literar. Se clatină și troznește, din temelii, întreaga clădire socială. O lume nouă își caută conturile în sbuciumul nesfârșitelor „crize“, cari concretizează marea răsturnare de valori și de așezări tradiționale.

Spectacolul, în sine, n'ar fi lipsit de grandoare. Și totuși este dezolant. Nu atât pentru multa suferință omenească pe care o produce în chip fatal. Ci mai ales pentru haoticul desmăț în care se desfășoară. Stăpânii și paznicii vechilor rânduieli sunt cuprinși de panică. Și-au pierdut capul. Știința marilor vraci de ieri a înghețat. Ei aleargă de colo colo; astupă și petecesc în grabă; se încurcă și se înecă în măsuri excepționale și contradictorii. — Vorbim, firește, de stările dela noi. Știm că aiurea există încercări de mare croi pentru o lume nouă. Unele din ele însă, din nenorocire, sunt experiențe extremiste, de stânga și de dreapta. Există și țări cari au apucat pieptiș drumul adevărului creștin. Noi însă buimăcim, în plin haos și plină zăpăceală. Simțim prăpădul, strigăm, dăm din mâini cu disperare, mai și pescuim câte ceva în apa tulbure și — lăsăm totul la voia întâmplării.

Nimic nu ilustrează mai tragic tot haoticul acestor frământări decât halul în care se găsește familia. — Se știe că ea nu-i o simplă podoabă în casă, sau o jucărie. E peatra de temelie a societății. Nu a celei de astăzi. Ci a societății însăși; a oricărei societăți capabilă de progres. Este însuși izvorul vieții. Pe dreptul i-se zice „celula organismului social“. Națiunea, societatea nu-i o sumă de indivizi înșiruiți unul lângă altul; ci un corp țesut și crescut din familie. De ea depinde, prin urmare, sănătatea și puterea organismului întreg. Cu ea stă sau se prăbușește orice viață omenească vrednică de acest nume.

Așa știm și așa mărturisim cu toții. Dar numai în teorie. În practică, lucrurile stau cu totul altfel. Problema însăși nu există. Lipsește din preocupările noastre. De aceea privim cu perfectă nepăsare procesul de distriamare a familiei. Nu vedem cum o macină mereu loviturile individualismului disolvant. Cum crește plaga divorțurilor. Privim indiferenți ravagiile atâtor practici anti-concepționale, pe cât de abjecte pe atât de fatale în urmări. Nici o măsură pentru a împiedeca măcar reclama gălăgioasă a acestei molime funeste. Aceeași pornire criminală, ascunsă sub masca atâtor teorii de „eugenie“, „sterilizare“, „controlul nașterilor“ etc. găsește la noi uși deschise și primitoare.

Ce se va alege de familie, în felul acesta, nu ne întrebăm. Doar Papa dela Roma dacă mai are răgaz să se gândească-și la așa ceva. Doar de pe amvoane mai auzim laudele ei și în conferințele Agrului. Altfel însă, chiar și puternica enciclică a Papii, „Casti Connubii“, este străină de meleagurile noastre. N'avem timp pentru ea. Ne ard atâtea probleme. Pe toate trebuie să le soluționăm. — Și, într'adevăr, ne și gândim la toate: la soia și la închisori, la ucenicii de meserii și la aeroplane, la străjeri și la fotbaliști. Pentru fiecare din ele avem un ministru, întreg sau de jumătate. Și avem o politică. Bună sau rea; ades în contradicție cu celelalte; dar o avem. Trăiește, în felul acesta, cel puțin conștiința, că problema există și că trebuie soluționată. — Ai fi ridicol însă dacă ai încerca, la noi, să vorbești despre o politică a familiei. Așa ceva e cu totul necunoscut.

Și dacă ar fi numai această indolență păcătoasă. Răul însă e mult mai mare. Noi, societatea și Statul, ne întrecem în a strica, a submina, direct și sistematic, familia creștină, leagănul viitorului nostru întreg.

Gândiți-vă mai întâi la atmosfera imposibilă ce se crează acestei sfinte instituțiuni în cercurile așa zise „culte“. Nicăiri nu-s mai adevărate decât la noi vorbele PAPEI PIUS XI: „Intr'adevăr, nu în taină și la întunec, ci în plină zi, fără nici o rușine, se

calcă în picioare ori se ia în bătaie de joc sfințenia căsătoriei; cu vorba și în scris, la reprezentațiile teatrale, în romane, în povestirile pasionale și frivole, pe ecranul cinematografului și în cuvântări radiodifuzate, prin toate invențiile moderne ale științei. În schimb, se slăvește divorțul, adulterul și viciile cele mai rușinoase; ori dacă nu se ajunge tocmai la proslăvirea lor, apoi cel puțin se prezintă în așa lumină, că apar cu totul inocente, lipsite de orice vinovăție și de toată infamia“. („Casti Connubii“). — Cum să nu se sufoce în acest climat, încărcat de batjocură și de păcat, familia creștină, peste care plutește misterul infinit de respectabil al zămislirii vieții și harul sfinților al lui Hristos?!

Dar oare n-au nimic de spus la asta cei chemați să păzească patrimoniul veacurilor: Statul și Biserica? — (Înțelegem Biserica ortodoxă, care are cel mai mare număr de credincioși și, deci, partea mai mare de răspundere; apoi și din motivul că în acest punct e deosebire esențială între ea și catolicism). — Ba da. Iși spun și ele cuvântul. Și anume: admit, legiferează și practică divorțul. Destul de ușor. În bună frăție. Biserica desparte, simplu, pe toți cei divorțați la starea civilă. — Este cea mai grea lovitură ce se poate da familiei. „Divorțul este doar’ — zice Carry — negațiunea radicală, esențială, a instituției căsătoriei. Cel ce admite una, neagă radical pe cealaltă... și nu-i mai rămâne decât un cuvânt fără sens. Ridicat la rang de drept, divorțul dărimă inexorabil toată familia: este o formă legală a unirei libere, și chiar a amorului liber.“ — Plaga divorțurilor crește. Cu ea, stricarea moravurilor și scăderea natalității. Distrusă stabilitatea căminului, se clatină în chip fatal întreg edificiul social.

De dragul consecvenței în rău, Statul continuă cu grija sa paternă: legalizează avortul. Se vor ucide deci, în sânul mamelor, copiii nedoriți. Pentru a nu strica silueta doamnei. Și pentru a lăsa frâu liber tuturor poftelor animalice. Din sacrament sfânt, căsătoria se preface în casă de toleranță. Iar numărul copiilor va scădea mereu. Banatul este de pe acuma cimitir. De ce n’ar fi toată țara?

Și o ultimă pildă de inconștiență a puterii publice: sistemul de salarizare a funcționarilor. Statul e dator să creeze condițiuni economice prielnice întemeierii de căsnicii prolifică, cu copii cât de numeroși. Face exact contrarul. Dă salarii mici, excesiv de mici, funcționarilor începători, și relativ mari bătrânilor. Ceeace e și mai grav: ajutoarele familiare sunt iluzorii. Și se dau numai pentru primii trei copii. Statul, prin urmare, nu dorește ca familiile de funcționari să aibă mai mulți copii. Un mijloc mai direct pentru scăderea natalității nu s’ar putea imagina nici de dușmanii neamului nostru.

Nu mai încape nici o îndoială: familia, la noi, e împinsă sistematic și neîncetat spre dezastru. Ar ajunge și numai una ori alta din rândurile mai sus pomenite, pentruca lovitura să fie grea în urmări. Dar toate împreună? Cum va putea rezista la atâtea atacuri concentrice singurul element de tărie ce i-a mai rămas: frica de Dumnezeu, destul de firavă, destul de încercată și ea? Cu neputință. Dacă nu ne oprim pe pantă și nu ne luăm drumul din nou spre muntele Domnului, urmările nu pot fi decât tragice.

Să nu se spună, că nu suntem singuri în acest hal. Așa merg și alte neamuri. — Se poate. Dar vrem noi să ajungem, de ex. soarta Franței, care tremură de frica zilei de mâine, fiindcă pe plaiurile ei amuțește cântecul de leagăn? De sigur nu. Și apoi, să nu uităm un lucru: în Franța și în celelalte țări apusene problema familiei e pusă la ordinea zilei. Statul și societatea iau măsuri peste măsuri pentru ocrotirea și însănătoșirea ei, atât sub raport moral, cât și economic. Un amănunt va ilustra cât de adânci sunt reformele plănuite în acest scop. La o întrunire de-a „asociației franceze a familiilor numeroase“, care are înscrise 300.000 familii cu peste 2 milioane copii, a ținut o cuvântare fostul ministru de justiție al Franței, George Pernot. A arătat întâi catastrofa spre care merge Franța din cauza denatalității. A accentuat că criza generală, fiind de natură morală, nu se poate înlătura decât prin refacerea familiei franceze. De aceea, asociația pretinde ușurarea de sarcini fiscale pentru familiile cu mulți copii; crearea unei atmosfere morale sănătoase, singurul mediu în care poate trăi familia; și prin urmare, măsuri severe împotriva imoralității publice. În urmă a pretins să se dea familiei pe terenul social și politic locul ce i-se cade. În special, să se acorde dreptul de vot familiar: tatăl de familie cu cel puțin 3 copii minori să aibă un vot în plus.

Dacă la noi nu există încă mobilizări de energii asemănătoare, și dacă problema familiei încă nu s'a impus atențiunii publice, cu atât mai mare și mai grabnică datorie avem să facem totul pentru îndreptarea lucrurilor. Cu toți împreună. Peste orice deosebiri de altă natură, confesionale ori politice. Morala creștină este una pentru toți. Una trebuie să fim deci și în lupta pentru valorificarea ei în viața țării. Drăgostea de neam ne impune ca poruncă această colaborare. Ea s'ar putea împlini fie prin crearea unei organizațiuni speciale, asemănătoare celei din Franța, pentru apărarea familiei creștine; fie printr'o conștientă și sistematică acțiune comună a diferitelor asociațiuni acum existente. În acest caz din urmă n-ar trebui alta, decât un plan de muncă și de mișcări tactice comune, stabilit de către conducătorii diferitelor asociațiuni cu caracter reli-

gios, cultural, patriotic, social, pe care le avem: **Agru, For, Astra culturală, Acțiunea patriotică, diferitele Asociații feminine etc.** Fie și numai cu mijloacele și energiile de acum, se poate face foarte mult. Dacă vor fi îndreptate sistematic, stăruitor, conștient spre acest punct central: familia.

Întâia grijă și întâlul obiectiv de urmărit ar fi: acțiune concentrică pentru a schimba atmosfera morală ce apasă acum familia. Toate pomenitele societăți să organizeze adunări, să țină serii de conferințe, să publice și să răspândească broșuri potrivite acestui scop. — Trebuie sgduită conștiința neamului, arătându-i-se covârșitoarea importanță a problemei, care trebuie pusă la ordinea de zi a marilor preocupări naționale. Pe aceleași căi, se va răspândi neîncetat aceeași învățătură creștină, care se vestește și de pe amvoanele bisericilor, despre sfințenia și indisolubilitatea căsătoriei, arătându-se deodată și dezastrul spre care mergem acum.

Prin aceleași mijloace, precum și prin intervenții la cărmuitoarii țării, se vor cere măsuri legale corespunzătoare țintei propuse. — Să dispară din legiuitrile noastre anomaliile criminale pomenite mai sus. Să se asigure și prin lege atmosfera de respect datorită sanctuarului famililor. Să nu se mai dea frâu liber tuturor reclamelor păcătoase și tuturor doctrinelor criminale ce se răspândesc acum. Există acțiuni subversive nu numai împotriva ordinii de stat, ci și împotriva statului mic, familiar, din care se compune cel mare.

Se vor cere, în același timp, măsuri de ocrotire pozitivă a familiei, și în deosebi a familiilor numeroase. Cele de ordin economic, în această privință, nu-s de neglijat. Trebuie create condițiunile economice prielnice căsătoriilor timpurii și toate înlesnirile cu putință familiilor cu mulți copii. În abia doi ani de zile, rândulii de această natură au dat, în Germania, rezultate uluitoare. — În urmă, pentru desăvârșirea acțiunii și încoronarea ei cu succes, va trebui să vedem restabilită familia și în drepturile sale politice firești, făcându-se din ea, mai mult decât din individul izolat, elementul de bază al vieții publice.

În ansamblul lor, aceste multiple măsuri și îndreptări ce trebuie să se facă, constituie o adovărată politică a familiei. Aici trebuie să și ajungem: toate partidele politice, toți cărmuitoarii țării să aibă o politică a familiei, așa cum au acum o politică a finanțelor, a sănătății, a școlii etc. Dacă li-se va cere și dacă li-se va pretinde, o vor avea. — Întreg viitorul neamului depinde de această acțiune, care trebuie să restabilească în drepturile și în sănătatea ei familia română creștină. Avem în față porunca vieții și a morții: „Alege deci viața, ca să trăiești tu, și urmașii tăi!” (Dt. 30, 19).

NAȚIONALISM ȘI INTERNAȚIONALISM CREȘTIN

În vârtoarea apocaliptică a concepțiilor moderne ni se pare că monstruozițiile răsar din lipsa de simț drept al oamenilor de condeiu. Tristul fenomen al scrisului pervers are la bază nedreptatea, precum se practică și în alte domenii. Bunăoră despre serviciul de spionaj al Angliei — „Intelligence Service“ — susține recent *R. Boucard*, că în toate continentele și țările mapamondului aplică mijloace nedrepte, încât *William Pitt* s'a văzut nevoit să declare: Noi am înceta să existăm, dacă am fi drepti o singură zi.

Isus a cucerit definitiv inimile sutelor de milioane integrate crezului creștin, pentru că biserica și legea sa dumnezeiască și le-a zidit pe adevăr și dreptate.

S'ar putea sintetiza această adâncă înțelepciune creștină prin sentința de inspirație divină: Dați cezarului ce e a cezarului și lui Dumnezeu ce este alui Dumnezeu. — Pe planul firesc și suprafiresc ne leagă această parolă de onoare: respectul ierarhic al valorilor. Noi nu cunoaștem nici nu admitem altă scară ierarhică decât aceasta: Dumnezeu cu legea sa eternă, căreia i-se subordonează legea naturală și legea pozitivă omenească, după stabilirea din Scriptură: Se cade a asculta mai mult de Dumnezeu decât de oameni.

Organicul structural al orânduielii din lumea aceasta nu se poate găsi nici într'o altă „atmosfera revelatoare“, decât în această formulă peremptorie. Numai pe această cale de cumpăt și ordine ne imaginăm noi triumful bisericii. Tocmai de aceea noi susținem, în contradictoriu cu d. *Lucian Blaga* (un studiu în „Gândirea“, Febr. 1936), că orientările noastre nu pot niciodată să ia „în răspăr pornirile firești ale conștiinței morale“, iar triumful bisericii nu e cazul să fi fost „forțat cu orice mijloace, cari nici odată nu pot să fie atât pe rele ca să nu poată fi răscumpărate prin măreția scopului“.

Vântul de anarhie bolșevică în Rusia urmează după distrugerea sacrosanctei ordini impusă prin legea creștină. Distinsul monografist al ateismului rusesc de azi, *Dr. Konrad Alqermissen*,

pentru a inveda ța țintele bolșevismului, anume salvarea omenirii din mizeria actuală prin opera de colectivizare a omului, citează din romanul „Frații Karamasov” al lui *Dostoievski*. Deși romanul e scris la 1879/80, vom identifica acolo totuși scene din Rusia de azi, îndatăce în capitolul despre „marele inchișitor” vom schimba numele orașului Sevilla cu Moscova, veacul 16 cu al 20-lea, iar de inchișitor vom considera pe Lenin sau Stalin... Cât de sinistru sună declarațiile: ... „nu există păcătoși și criminali; există numai flămânzi! Ei se vor revolta împotriva ta Isuse, și vor distruge sanctuarul tău. În locul templului tău vor înălța un nou turn babilonic”. Lui Isus, coborît a doua oră pe pământ, ca să împartă binecuvântare și har, propovăduind eternul adevăr că nu numai cu pâine se satură omul, îi răspund revoltații atașați Satanei: „Noi vom deveni cezari și apoi vom face fericiți pe toți oamenii de pe pământ”.

Curiosul climat spiritual din Rusia ortodoxă de atunci, îl vedem reeditat în lumea frământărilor ideologice ale Rusiei de azi. Omul-mașină e descris în versuri bizare, bună oră de poetul bolșevic *Demian Bedni*:... „Masse de milioane: o inimă, o voință, un pas. Pas egal, pas egal; marș, marș... se sfarmă cătușele milenare... flamura de purpură fâlfăie... noul stăpân pășește pe stradă... zicând: Totul este al meu: străzi, palate, canale, bursa, banca, pasagiile, magaziile de cereale; aur, stofe, mâncare, beutură, biblioteci, teatre, muzee... bulevarde, grădini, parcuri... marmoră, poezie, muzică, turnuri, corăbii, domuri, moșii...”

Lenin, ca un Anticrist distrugător de ideal și spiritualitate, are semnificativa declarație: „Trebue să fim deciși pentru orice sacrificiu, și dacă e nevoie, gata de orice șiretenii, apucături și metode ilegale în vederea amuțirei și mușamalizării adevărului, numai pentru a realiza prestație comunistă în orice chip”. Și nu e de mirare că, în calitate de slugă supusă alui *Marx*, care a degradat religia la rangul de „opiu pentru popor”, profetul nebuniei comuniste (într’o scrisoare către *Gorki*) a pronunțat și cuvintele blasfeme: Orice idee despre vreun Dumnezeu, ba chiar și a cocheta cu un astfel de gând, este o nespusă mojiție și o infecție netrebnică.

*

Cum patriotismul și ideea națională este un imperativ categoric al ordinii morale voite de Dumnezeu, pare firesc și logic să surprindem în flagrantă tandreță ura ateismului bolșevic cu ideologia suspectă a *internaționalismului antipatriotic*.

Nu vizăm la acest loc internaționalismul în sensul bun al

armoniei „inter nationes“, adică fraternitatea umană a popoarelor, câtă vreme se bucură de foloasele științei universale, de bunătățile patrimoniului comun artistic, literar, juridic, economic, social etc., de care dispune omenirea.

Aci ne referim la acel internaționalism care vede în ideea de patrie și națiune un pericol. Internaționalismul antipatriotic este un feroce egoism social, condamnat de concepția creștină.

Rădăcinile acestei ineptii morale le descoperim în ceiace *Louis Veillot* numia „inima arogantă și josnicia omului care se face pe sine Dumnezeu“. Egoismul așadară, și orgoliul, dușmanii născuți ai „Cetății lui Dumnezeu“, sunt în acelaș timp și dușmanii patriei. Au oroare lașă de supunere, durere și moarte, ca și de orice sacrificiu pe altarul patriei, și proclamă dreptul omului de a „trăi viața sa“ singur, după regula rațiunii, suveran și independent. Acest raționalism antisocial naște individualismul și spiritul critic, dizolvantul teribil al oricărei morale, credințe și ideal, și în consecință și al ideii de patrie.

Formele practice ale acestui internaționalism potrivit vrerii lui Dumnezeu și firei omului sunt: *Trustul financiar*, cu scopuri meschine, al Marei Finanțe internaționale, zis și internaționala galbină; *Socialismul internațional*, zis și Internaționala roșie, care vrea realizarea unei republici universale pe baze marxiste; *Francmasoneria* universală, care nutrește o speranță mesianică veche în forma pervertită a umanității pusă sub egemonie izraelită; *Pacifismul*, care ar năzui realizarea păcii între popoare, însă nu pe temeuri de justiție naturală, ci după tiparele intereselor iudeomasone.

Revoluția franceză a călcat în picioare tradiția națională, a divinizat rațiunea, exaltând individul. Astfel în chip fatal a ajuns la negarea patriei și a ideii de națiune. Revoluționarii de azi, tot așa de perfizi ca și iacobinii de altă dată, prin individualismul lor abject fac de minciună numele ce și-l dau: sindicalism, solidarism, colectivism, humanitarism, socialism, câtă vreme ei mai de grabă au preferințe pentru bestialism și atrocitate.

În revista proletară „*Le Mouvement socialiste*“ se fac unele declarații, care sunt în măsura să arunce lumină deplină asupra halului de abrutizare a sufletelor muncitorești cauzată de otrava marxistă:... „Muncitorul nu poate să fie patriot, căci mintea lui de proletar îi spune că toți muncitorii sunt frați și că adevărata sa patrie este unde el află în cel mai mare grad binele și libertatea... Patria muncitorilor? Aceasta e pântecul lor și al familiilor lor... a iubi patria... ni-s'ar părea irațional și antinatural..

Un proletar conștient nu poate veni la ideea să-și riște viața, sănătatea, bunurile cele mai prețioase și neînlocuibile, pentru o patrie, căreia nu îi datorește nici un avantaj“.

Creдем a fi invederat suficient, în schițarea de mai sus, pe ce temelii de uluitoare distrugere a ordinii morale creștine se înalță concepția dușmană a ideii naționale și patriei, pentru a înțelege odată pentru totdeauna, că ar însemna o mare greșală să atribui doctrinei creștine în genere, sau în special spiritualității catolice, anumite „ezitări... față de fenomenul națiunii“.

Nu înțelegem unde vrea să ajungă d. *Lucian Blaga*, în studiul pomenit mai sus, când afirmă că numai popoarele „ortodoxe“ ar ști să definească națiunea după „cel mai organic criteriu al ei, adică după sânge și graiu“, iar catolicismul din anumită „inaderență la fire, din lipsa de simpatie față de tot ce e organic... întemeiându-se pe ideea de stat divin, trece sfidător peste hotarele naturale și organice, cum e limba, rămânând impermeabil învelit până astăzi într'o limbă sacrală moartă“. Noi știm că limbă liturgică vie, adică vorbită de popor, nu se folosește nicăiri în întreaga lume ortodoxă, cu excepția Românilor, cari abia în veacul 17 — pe alocurea și mai târziu — s'au scuturat de limba moartă paleoslavă, începând să facă uz de cea românească, învrednicită să fie canonizată ca limbă liturgică de Papa Piu IX prin bula „*Ecclesiam Christi*“. Limbi moarte sunt vechea siro-caldaică, greaca, latina, armeană, coptică și paleoslava, pe care — după *Onciul* — Români au primit-o prin intermediul Bulgarilor, dar care, ca limbă liturgică, a fost consacrată tot de un Papă, Ioan VIII, cu celebra formulă: „celce a făcut cele trei limbi principale: ebraica, greaca și latina, acela a făcut și toate celelalte limbi pentru lauda și mărirea sa“. În tot cazul ni-se pare că prea vrem să fim stilați, decretând „esență de spiritualitate ortodoxă“ ceea ce nu e, și degradând esențialul dogmatic la „sărmane formule de nimenea înțelese...“

Pară cutezată și fantezistă afirmațiunea că „pentru catolicism națiunea este realitatea, în cazul cel mai bun, tolerată, tolerată atâta timp cât ea nu pune piedici spiritului său organizator și imperialist, altfel proscrisă și pusă la index“.

Admitem că în rostul evangheliei nu se găsesc accente speciale de îndemn la sentimente naționale, precum nu se dă ordin nici pentru iubirea de sine. Aceasta, precum o constată judicios profesorul *G. Reinhold* dela Viena, fiindcă atari sentimente nu au nevoie de motive religioase, fiind sădite prin puterea firii în fie-

care piept omenesc. Cine nu pricepe și nu simte dulceața limbei materne, care ne-a fermecat leagănul și copilăria?... Muttersprache, Mutterlaut, wie so wonnesam, so traut!

Dar în același timp doctrina aproape bimilenară a Bisericii creștine înțelege să construiască întreg idealul legii lui Isus Hristos pe cea mai sublimă temelie: iubirea. Nu datorită unei oarecare „evoluții“ — azi tot savantul se culcă și se trezește cu acest savuros cuvânt pe buze — ci chiar dela obârșia sa, creștinismul pornește la drum cu un consemn rupt din viață, spus și scris de vulturul apostolilor și evangheliștilor, *Ioan* (I, 4, 8): Celce nu iubește, nu cunoaște pe Dumnezeu, căci Dumnezeu dragoste este.

Nu numai în schițările de neîntrecută clasicitate ale lui *Pavel*, ci bunăoară în cartea catolică a lui *Iacob*, (2, 8) climatul angelic al iubirei aproapelui, cea mai înaltă lege socială ce a cunoscut vreodată omenirea, se numește „legea cea împărătească“. De atunci și până azi, în numele acestei legi propovăduiește creștinismul catolic evanghelia sa neamurilor peste veacuri. Și mi se pare firesc să descopăr acelaș consemn al apostolatului atunci, ca și astăzi. Mă gândesc la o carte recentă a abatelui benedictin *Bonifaciu Wöhrmüller*, intitulată chiar așa: *Legea cea împărătească*.

Ideea de patrie în concepția catolică — și în acest punct ortodoxia nu o știm cu nimic diferențiată — nu este o concepție fantezistă, o creație arbitrară a imaginației, ci e o idee imuabilă și universală, cu rădăcini adânc înfipte în realități exterioare și necesități interioare. Dragostea de patrie trebuie să fie sentiment familiar și scump pentru fiecare om cu suflet neprihănit, așa cum este iubirea filială sau cea maternă.

Nu numai din vremea bătrânului *Homer*, ori în scrisul lui *Xenophon*, *Demostene*, *Plutarh*, *Cicero*, *Ovidiu* și *Tacit*, ci din cele mai vechi timpuri cunoscute arde mereu focul sacru al patriotismului ca o eternă realitate istorică. Dacă în veacul XII se scria despre dulcea Franță: Tere de France, mult estes dulz, — se poate cânta despre România — în numele aceleiași logice de valoare istorică — în 1936:

Țară aleasă între țări, țară de lanuri bogate, de șoimi și de brazi... Cred în hotarele tale cu os de Voevozi însemnate...

Holdele tale sunt valuri de aur topite de soare,
Viile tale — podoabă de purpură și chihlimbar,
Apele tale — fășii de argint și doiniri de izvoare,
Văile tale — comoară de daruri pe-un antic altar...

Cred în altarul tău veșnic, cum cred în a cerului rază

Țară aleasă de Domnul, să fii cea mai mândră între țări!

(*M. D. Rădulescu*).

Dacă un *Dante* se pasiona pentru iubirea Florenței și Italiei, nu mai puțin sigur e că atât Europa feudală cât și cea monarhică trăia intens ideea de patrie, în toate vremurile.

În dicționarul apologetic al profesorului *D'Ales* din Paris publică un temeinic articol despre patriotism decanul facultății catolice de drept din Angers, contele *du Plessis de Grenédan*. Acesta consideră patriotismul ca o mare realitate omenească, imuabilă, deci nesupusă vreunui proces de evoluție, cu toată variația de timp și de loc. Cât pentru patriotismul revoluționarilor din 1789 și 1793, acela nu era patriotism genuin, ci mai curând „umatarism” și „antipatriotism”, pentru motivul că a servit interesele unei oligarhii criminale. Analizele subtile și documentate ale aceluiaș autor fac lumină în toată problema ideii de patrie și națiune.

S'ar putea creia nedumerirea că „sub auspicii catolice se produc confuzii semnificative între ideea de națiune și ideea de stat?” Răspundem: Nu. Patria, ca și paternitatea sau națiunea, în concepția catolică nu caută hotare precise, precum le cere statul, sub o guvernare între frontiere. Nu interesează unde stau liniile demarcaționale ca teritoriu pentru Italia lui Virgil și Dante, ori pentru Franța lui Ludovic cel Sfânt sau Ioana d' Arc, în persoana căreia o revelație directă și o canonizare au binecuvântat și consfințit ceea ce au gândit și simțit toate veacurile.

Când e vorba de patriotism, nu interesează ideea de stat, ci mai de grabă ideea de paternitate, căci patria e țara părinților, moștenirea scumpă lăsată nouă, deși nu e proprietatea noastră individuală. Ifigenia nu se consideră proprietara Eladei, nici Demostene proprietarul Aticei; numai proletarii se plâng, că nu pot să aibă o patrie, fiindcă nu au nici o proprietate. *Brunetiére* stabilește: Dacă individualiștii zic „ubi bene, ibi patria,” — istoria le răspunde „ubi patria, ibi bene”... singur aci viața face să fie trăită.

Patria este vatra națiunii, națiunea e familia mărită, ramificată aproape la infinit. Nu patria creiază națiunea, ci națiunea creiază patria. Iubim solul ei care ne hrănește, dar mai ales iubim oamenii. Deci patriotismul este întâiul semn al sociabilității umane, iar ridicat pe plan supranatural devine crâmpieiu din iubirea eternă.

Pământul sacru al patriei este amestecat cu cenușa strămoșilor noștri, pe cari prevedința i-a pus să ridice biserici, să facă sate, să creieze cultură și civilizație, moștenire pentru noi. Cum să nu atingem această glie cu sărutul de pietate creștină și de sfântă inspirație?

Sufletul patriei este purtător de vreri și sentimente, cari

prin trăire comună în bine și în rău, creiază tradiții scumpe tuturor. Astfel începe a se afirma ideea de permanență ca națiune, conștiința națională. În acest suflet, ca într'o stea fixă pe firmamentul națiunii, se concentrează cu scripuri eterne voința străbunilor, care „ne pătrunde, ne subjugă, ne obligă, — precum o spune atât de simțit *de Grenédan* —, și neputând refuza fără crimă (*sans crime*) voința noastră aceloră dela cari am primit totul, noi lăsăm să treacă această a doua parte a sufletului nostru în sufletul patriei noastre“.

Dar patria cere nu numai supunere obligatorie, ci se vrea iubită de fiii săi, fiind „terra patria“, glia părinților. Părintele jezuit *Yves de la Brière* (în *Église et paix*) precizează: Ideea de patrie este una din cele mai frumoase și mai dulci din domeniul psihologiei sociale... Ea trezește în inima omului emoții profunde și devotamente pasionate... Morala și dreptul natural ne obligă să ne supunem patriei. E ordinul divin al Creatorului suveran, înscris în firea omului... În această comunitate permanentă trebuie să se încadreze individul și familia, cu toate exigențele sale fizice, intelectuale și morale... A servi patria, a se supune patriei, însemnează a împlini ordinul Creatorului, a se supune firei raționabile, a se supune lui Dumnezeu însuși... Patria este comunitatea nobilă, prețioasă și frumoasă, pe care au clădit-o părinții noștri din veac în veac, prin munca lor, dragostea lor, sângele lor. Generația prezentă este ținută să facă rodnic magnificul patrimoniu, transmițându-l sporit viitorimei... Sub simbolul prestigios al aceluiaș stindard, patria umbrește, cu tezaurul gloriei comune, mormântul străbunilor și leagănul copiilor... Ea e una din comorile nevăzute și sacre, cari supraviețuiesc orice spoliație și cari ne însoțesc oriunde în univers. „*Patriae memor ubique*“, vom exclama voluntar cu marele brazilian *Rio Branco*... Bucuriile ei sunt bucuriile noastre, lacrimile ei sunt lacrimile noastre. Cine o preamărește și onorează, ne entuziasmează în străfundul ființei noastre. Cine o amenință, o mutilează, o ultragiază, ne lovește peste lumina ochilor și deslănțuie în noi revolta celor mai intime replici ale inimii noastre. Nici un sacrificiu omenesc nu pare excesiv, când e vorba de dreptul și iubirea patriei.

Bossuet consideră patria de mama care ne desmeardă și hrănește, și e vrednică să o iubim cu sentimentul, pe care cei vechi îl numeau „*caritas patrii soli*“. — Ideea de patrie are în inima noastră, după cuvântul lui *Brunetière*, „un fondement mystique“, căci există motive pentru idealul patriotismului, pe cari nu le cunoaște rațiunea, și cari ne împing uneori la acel exces de nebunie — sau de cuminenie — pe care îl numim eroism.

Pentru a completa cadrul, cităm aci și o declarație a profesorului de *Grenédan*: Da, este natural să-ți iubești patria, precum e natural să-ți iubești copiii și mama. Nefericit celce nu simțește aceasta! Dacă un atare mi-ar dovedi, de ar putea, că este mai cuminte a nu iubi nimic: m'aș refuza sofismelor sale, și l'aș considera ca o ființă incompletă, despoiată — precum e un idiot sau ateu — de unul din elementele constitutive ale omului normal.

*

Mai ținem de o datorie a noastră, în cadrul acestui eseu, să facem două precizări.

Naționalismul în sensul concepției de guvernare a statului, prin care se acordă preponderență interesului național—considerat ca forță și grandoare — atât în politica internă cât și în cea externă, corespunde unei sensibilități, unei mistici. În acest sens naționalismul nu e chiar identic cu patriotismul, ci se poate considera ca o sentinelă deapauri trează pentru garantarea respectului datorit patriei și a drepturilor națiunii. Aci nu se admite extremismul, supremația absolută, intransigența, ca scop căruia ar fi a se sacrifica totul.

Ar însemna recidivă în păgânism: să crezi din interesul național o divinitate absolută, un cult suprem. O astfel de necumpătată iubire a națiunii e condamnată de concepția creștină, care impune respectul barierelor de dreptate și iubire socială. Supremația interesului național, precum o stabilește *de la Brière*, este a se considera nu ca absolută, ci ca relativă, ținută să respecte dreptul lui Dumnezeu, al moralei, al indivizilor, al familiei. al națiunilor străine: numai în acest caz devine onestă și admisibilă.

În locul al doilea ne referim la doctrina creștină în sensul ei universal sau catolic, depășind cadrele naționale.

Susținând ideea națională, creștinismul, precum am văzut, nu renunță totuși la valoarea eternă a învățăturilor sale soteriologice. Dumnezeu e suveranul universal, creator, răscumpărător și scop al omenirii. Toți oamenii sunt frați în Adam și în Hristos, chemați la mântuire întru împărăția lui Dumnezeu. Există obligațiunea universală a justiției și iubirii între oameni. Ținta statelor e mărirea lui Dumnezeu și binele comun.

A coborî aceste adevăruri în cadre strâmte naționale înseamnă a nu înțelege nimic din sublimul economiei mântuirii aduse prin Isus Hristos. Unei astfel de aberații i-am răspunde cu versul satiric atribuit lui *Amarcius*, din veacul XII:

„Non bene concordant Belial culturaque Christi“.

RELIGIE ȘI CULTURĂ

Haosul problemelor ridicate de viața modernă formează, pentru foarte mulți, un labirint fără ieșire. Din două motive. Deoparte, problemele însăși sunt extrem de încurcate, contradictorii cel puțin în termeni dacă nu în esență; iar prin modul în care sunt puse au aerul arogant și provocator. De altă parte, ceice le discută, le privesc de obicei unilateral, cu prejudecii, exclusiv prin prisma unui raționalism sec și sterp. Nu e mirare deci, că ajung la concluzii false. Căci nici o problemă vitală nu poate fi judecată corect, dacă nu e privită sub toate aspectele pe care le prezintă viața omenească.

În chip deosebit, nu poate fi nesocotită, în cercetarea frământărilor de astăzi, latura religioasă, unghiul de vedere al supranaturalului care, mai mult sau mai puțin lămurit, străbate întreaga istorie și e concrescut cu naturalul. De parte de a fi contra rațiunii, lumina supranaturalului este un mijloc de cunoaștere ce razimă, în ultima analiză, tot pe Rațiune; dar pe Rațiunea cu adevărat infalibilă a lui Dumnezeu. — Singur această metodă, de a privi problemele vieții prin prisma *rațiunii și a credinții*, are darul de a nu fi unilaterală, ci cu adevărat obiectivă, integrală. Idolatrii rațiunii omenești găsesc, uneori, soluții parțiale, pentru măruntele trebuințe ale zilei de azi; nu găsesc însă rațiunea și rostul mai înalt al sbuciumului vieții terestre în întregul ei. De aceea la marile întrebări, nu au decât răspunsuri bâlbăite, pe cât de ignorante în fond, pe atât de provocatoare în formă.

Cazul se repetă ori de câte ori se pun față în față valorile spirituale ce rezultă exclusiv din activitatea rațiunii naturale, cu valorile sufletești dobândite dintr'altă lume, având ca izvor Rațiunea Divină. Au fost puse în cumpănă, cu gândul preconcept de a provoca și umili: credința față de știință, libertatea și Biserica, arta și morala, Religia și bunăstarea lumii, Religia și Cultura etc. și din această cân-

tărire — evident — cu scădere s'a aflat numai religia. Concluzia a fost stereotipă: în veacul civilizației tehnice și al Culturii, Religia nu numai că e inutilă, dar chiar păgubitoare, împiedecând libertatea manifestării depline a sufletului uman. Religia astăzi poate fi foarte bine înlocuită cu cultura, care n'are nimic comun cu elementul religios.

În cele ce urmează ne propunem a privi *Religia și Cultura* sub raportul: *I genezei, II esenței și a III corelației*, IV, conchizând la câștigul rezultat din înfrățirea lor: *cultura creștină*.

I. GENEZA CULTURII

Cultura s'a născut din religie. Istoria neamului omenesc spune, că primele cunoștințe și bunuri sufletești ale omului au fost de natură religioasă.

Era și firesc să fie așa. Alături de cunoștințele necesare vieții trupesti imediate, ușor de câștigat din contactul cu asperitățile vieții zilnice, primii oameni trebuiau neapărat să-și cunoască și rostul pe scoarța acestui pământ și să caute a se pune, în ceva chip, în relație cu Ființa dela care au purces. Dacă omul ar fi o ființă fizică numai, s'ar fi putut mulțumi cu cunoștințele necesare pentru susținerea vieții pământești. Dintru început însă în sufletul lui găsim adânci rezonanțe metafizice, o chinuitoare sete după extramundan. De aceea alături de om, prin negura veacurilor, se zărește totdeauna și pretutindeni Dumnezeu.

Istoria nu face decât să confirme acest adevăr, întemeiat pe natura psycho-fizică a omului. Primele adevăruri revelate de Dumnezeu oamenilor au fost de natură religioasă, cum ne spune istoria sacră. Iar cea profană mărturisește la fel: primul bun sufletesc al omului a fost religia, care cu cât ne afundăm mai mult în trecut, o găsim mai indisolubil legată de om, societate și de manifestările lor sufletești. Prima formă de guvernământ este teocrația, sub care se dezvoltă toate îndeletnicirile omenești: legislația, arta, știința, tehnica. Nu numai la poporul evreesc, a cărui destin e unic în istoria universală, ci și la alte neamuri lipsite de adevărata revelație: Fenicieni, Perși, Greci, Romani. Cine va nega că întreaga viață privată și publică a antichității a fost toarsă și țesută cu elemente religioase? Zeii pornesc războaiele, ei nascocesc armele, încheie pacea, pretind dela oameni

supunere și jertfă. Primele semne cari fixează ideile sunt hieratice și hieroglifice, adică sfinte; ba, după o legendă, însuși meșteșugul scrisului este o invenție a zeului Thot, care l-a făcut dar regelui Eghiptului¹⁾. — Iar în ce privește pe Evrei, se știe că toată viața intelectuală, morală, socială și politică a acestui neam isvorește și se adapă din religie. A spune că arta, literatura și legile lor sunt de natură religioasă este puțin; adevărul e că ele sunt date de însuși Dumnezeu.

*

Din punct de vedere cronologic, deci, religia este cea mai veche manifestare sufletească a omului; iar cultura se desprinde în cursul vremii din religie ca lumile lui Kant-Laplace din nebuloasa primitivă. „Cultura omenească în toate raporturile ei a pornit din sfera de gândire religioasă: religia este cea mai universalistă, cea mai veche realitate istorică, din ea ca din *pământul-mamă*, s’au născut celea mai înalte forme ale vieții omenești“²⁾. — Adevăr, pe care îl recunosc și mărturisesc deschis nu numai toți învățații credincioși, ci foarte mulți și din tabăra necredincioșilor. Vom pomeni numai câteva nume.

Tiele: „In istoria omenirii fiecare epocă mare a pornit dintr’o adâncă viață religioasă“³⁾. — *Wundt* în studiile sale de psihologia masselor spune că „fără religie stă vecinic neînțeleș spiritul omenesc.“ Iar *Paulsen* trage o jumătate de concluzie, atunci când recunoaște influența necesară a religiei — în rolul de curățitoare și adâncitoare a culturii, științei și moralei, dar totuși îi neagă existența obiectivă⁴⁾.

În epocile când cultura rămâne legată de religie în ogașa ei firească, cultura atinge celea mai înalte expresii. Că marile epoci culturale se caracterizează prin profunzimea lor religiositate, e lucru recunoscut în trecut de *Goethe*, iar în zilele noastre de *O. Spengler*, care spune: „Natura oricărei culturi este religie...“⁵⁾ — Din religii, ca din isvoare fi-rești, pornesc marile curente de cultură, așa încât când vorbim de cultura eghipteană, hebraică, greacă și romană,

¹⁾ F. W. FOERSTER: *Le Christ et la vie humaine*, (Stock, Paris), p. 111.

²⁾ Dr. TARNÓCZI J.: *Vallástól független életút?* Budapest, 1932, p. 235.

³⁾ Dr. Tarnóczi J. op. și loc. cit.

⁴⁾ „ „ „ p. 238.

⁵⁾ N. BAGDASAR: *Filosofia Cont. a ist. 1930*, p. 270

vorbim implicit de religiile din cari aceste culturi își trag seva hrănitore.

Dar, deși religia este mama culturii, totuși ea nu s'a confundat și nici nu se poate confunda cu cultura. Ne gândim, firește, la religia supranaturală; pentru că religiile naturale, naționale, aproape totdeauna s'au contopit cu cultura. Religia supranaturală este știința despre Dumnezeu, om și lume, comunicată omului de însuși Dumnezeu, în scopul ridicării lui de pe acest plan existențial la altul care-l depășește în toate. Este o rază ce emană din inteligența divină, care luminează mintea, întărește voința, și frământă inima omului, ca să devină aluat nou. Acesta este elementul divin indispensabil vieții omenești, ca să o divinizeze, fiindcă altfel viața nu rămâne nici cel puțin omenească. Numai cu omenescul din noi nu putem rezista, suntem prea slabi. Și chiar dacă facem ceva, e fără vlagă, gol și artificial; nu e muncă de artist, ci de simplu muncitor. Pe când dacă manifestările vieții noastre sunt străbătute de suflul ceresc al religiei, au altă înfățișare, sunt armonice, simetrice, unitare și dinamice: sunt frumoase și, având în ele ceva veșnic, sunt și trainice.

Noțiunea religiei și a culturii

Din celea spuse, s'ar părea că religia are în vedere exclusiv viața de dincolo. În realitate însă, ea nu nesocotește nici viața prezentă, din care nu vrea să-l smulgă pe om făcându-l să trăiască, încă de pe acum, în lumea viitoare. Îl lasă să-și ducă traiul acolo unde se află. Îi aduce însă aminte să nu se piardă de tot în lutul acestei lumi; pentru că oricât de ispititoare ar fi culmile, armonia și plăcerile de aici, ele nu sunt ceea ce dorește sufletul nostru. Religia nu uită să-i facă omului chiar traiul de aici mai frumos, mai omenesc. În același timp însă îi ascuțește gândirea ca să poată străbate dincolo de găoacea aspră a lucrurilor, sesizându-le sufletul; îi deschide porțile ferecate ale adevărilor peste fire, îi prezintă bunuri și frumuseți imposibil de exprimat în limbajul omenesc. Cu un cuvânt: religia vrea desăvârșirea omului în ordinea naturală, dar în vederea unei ordine supranaturale.

Tocmai aci religia se împletește cu cultura: scopurile lor, până la un loc, sunt asemănătoare, pentru că apoi, bifurcându-se, să apuce poteci care nu se mai întâlnesc. Reli-

gia pleacă din cer și se rentoarce în cer cu sufletele răpite acestei lumi; cultura, în elementele ei esențiale, pleacă din acelaș loc, dar ajungând pe pământ se încetățenește aci, ajutând omului la isbânda scopurilor sale vremelnice. Normal ar fi însă, ca să nu se împotmolească aici, ci pe o altă cale, proprie ei, să ajute pe om la scopul suprem al religiei. Așa au făcut marile culturi ale antichității, cari în esență n'au fost altceva decât niște ediții noi ale religiei. (Astăzi este cu totul altfel!).

Dar, deși germeii culturii sunt de natură religioasă, totuși dezvoltarea acestora în opere culturale se datorește rațiunii omenești, care îi frământă, altoiește, coace; se face după chipul și asemănarea omului. Privită sub acest aspect, cultura are înfățișare exclusiv rațională, omenească. Tocmai din aceasta pricină se găsesc mulți, mai ales astăzi, cari oprindu-se la această față a ei, sunt ispitiiți a crede, că n'are nimic comun cu religia.

Se naște însă această judecată greșită și din pricina, că noțiunea însăși a culturii nici până astăzi nu e deplin lămurită. Dintre gânditori, unii lărgesc, alții restrâng atât sfera cât și conținutul noțiunii. Germanii, în general, elimină din cadrul culturii, civilizația; Francezii o cuprind și pe ea.

„Când vorbim de cultura unui popor, înțelegem prin aceasta mai întâi munca de creație spirituală pe care o depune el sau exemplarele lui alese, apoi rezultatele acestei munci, bunurile spirituale înșile, și, în sfârșit, trecerea de care se bucură ele în ochii lumii“¹⁾. Aci se înglobează în sfera culturii trei momente deosebite: actul creației, bunurile sau valorile spirituale rezultante ale actului de creație și aprecierea ori desaprobarea lor din partea lumii. Definiția însă poate fi mult redusă, rămânând numai ceea ce formează însași esența, sufletul culturii: „Totalitatea valorilor spirituale dintr'o anumită epocă, la un popor sau la un grup de popoare, valori privite ca bunuri obiective de sine stătătoare, independente deci de actul creației, cât și de interesul arătat lor din partea publicului“²⁾.

De această noțiune se deosebește cea dată de Francezi, cari dacă nu identifică totdeauna cultura cu civilizația, o

¹⁾ N. BAGDASAR: *Din problemele culturii europene*. Buc. 1931, p. 32.

²⁾ N. Bagdasar, *op. cit.* p. 33

cuprind totuși și pe ea în sfera culturii. „Cultura sau civilizația este dezvoltarea vieții cu adevărat omenești, cuprinzând nu numai dezvoltarea materială necesară și suficientă spre a duce o viață bună aci pe pământ, ci deasemenea, și mai presus de toate, dezvoltarea morală, dezvoltarea activității speculative și a activității practice (artistice și etice) care merită să fie numită pe dreptul dezvoltare omenească¹⁾“.

Deosebirea e evidentă: unii socotesc ca aparținând culturii și activitatea practică, pe când alții această preocupare o exclud. — Cultura se deosebește de civilizație „căci pe când cultură înseamnă suma valorilor ideale, totalitatea unitară a bunurilor spirituale — civilizația înseamnă dinpotrivă adaptarea acestor valori la nevoile practice ale omului, utilizarea lor economică, pentru realizarea unei vieți materiale tihnite“²⁾. — Cei ce cuprind civilizația în cadrul noțiunii de cultură, își dau seama de greutatea întreprinderii. Deaceea îi lărgesc sfera, în măsura trebuinții. „In sensul în care înțelegem noi o civilizație, nu merită acest nume dacă nu este o cultură, o dezvoltare aieva omenească și deci dezvoltare intelectuală, morală și spirituală (luând acest cuvânt din urmă în accepțiunea lui cea mai largă“³⁾.

Se poate ieși, totuși, din acest impas. Dacă înțelegem prin cultură suma valorilor spirituale, iar prin civilizație aplicarea lor la viața practică, atunci se poate pune întrebarea: cari valori spirituale n'au aplicare practică? Și dacă ar fi existând astfel de valori, ele n'ar avea nici o valoare. Aplicare practică au și celea mai subtile adevăruri. Impăcarea o va da limitarea și fixarea sensului cuvântului: „practic“. Căci dacă vom înțelege prin el o aplicare practică a valorilor spirituale exclusiv în domeniul sufletului, sub forma de plăcere, liniște, încredere, mulțumire spirituală, atunci definiția care cuprinde în sine și civilizația, este perfect îndreptățită. (Și acesta ni se pare a fi sensul definiției lui I. Maritain). Dacă însă aplicarea practică a valorilor spirituale se face în vederea unei vieți materiale comode, atunci — ni se pare — că dreptatea e departea acelora, cari elimină civilizația din patrimoniul culturii. Cu atât mai

¹⁾ I. MARITAIN: *Religion et Culture*, Paris, Desclée, p. 13.

²⁾ N. Bagdasar, op. cit. p. 34.

³⁾ I. Maritain, op. cit. p. 12.

mult cu cât manifestările civilizației moderne sunt de natură a compromite cultura, dac' ar face casă comună. Numim — prin urmare — cultură: complexul unitar al bunurilor spirituale, recunoscute ca valori adevărate și permanente, în stare să înalțe și nobilizeze sufletul omenesc.

Având acum noțiunile lămurite, nu va fi greu să stabilim

Corelația dintre religie și cultură

Religia și cultura, având obiecte specificatorii deosebite, nu se confundă niciodată. Cultura și civilizația aparțin *domeniului temporal* și ca atari sunt supuse vicistudinii vremurilor, locurilor și oamenilor; au scopuri ce se realizează aici pe pământ cu mijloace exclusiv naturale și tind la desăvârșirea omului în *ordinea naturală pentru ordinea naturală*. Religia din firea ei aparține *domeniului veșnic*, pe care-l are în vedere totdeauna și îl realizează prin mijloacele peste fire ale harului divin. Scopul religiei e perfecțiunea omului în *ordinea naturală*, dar *pentru ordinea supranaturală*. Dinamismul culturii este imanent în sine și în realizare, pe când puterea de viață a religiei este transcendentă. „Ea (religia) *transcende orice civilizație și orice cultură. Ea este suprema animatoare și binefăcătoare a civilizațiilor și a culturilor; iar de altă parte în ea însași este independentă de acelea, liberă, universală, strict universală, catolică*”¹⁾.

Acest lucru nu se poate spune despre religiile păgâne, cari pe măsură ce au decăzut, naturalizându-se și particularizându-se, s'au apropiat mai tare de o cultură determinată, și neavând în sine spiritualitatea unificatoare s'au fărâmițat până la dispariția totală. În aceste cazuri cultura a înghițit religia, ori a făcut-o un simplu apendice al ei. — Toate religiile lipsite de un înalt conținut metafizic sunt părți întregitoare a anumitor climate etnice și a anumitor formațiuni istorice²⁾. Religia păgână identificându-și scopul cu statul și cu cultura, la un moment dat a devenit de prisos, putând fi foarte bine înlocuită de cultură, după cum s'a și întâmplat.

Religia supranaturală-creștină avându-și obiectul, mijloacele și scopul extramundan, nu poate fi înlocuită nici chiar de cultura creștină, deși ea are, drept scop, realizări

¹⁾ I. Maritain, op. cit. p. 25. — Sublinierile sunt ale noastre.

²⁾ „ „ „ p. 55.

sufletești pentru viața aceasta, directivate însă spre scopul mai înalt arătat de religie. — Aceasta din motivul, evident în sine, că supranaturalul nu poate fi înlocuit prin natural.

Care principiu din cultură ar putea înlocui pe Dumnezeu din religie? Care cunoștință culturală ar putea ține loc revelației divine? De unde își va recruta cultura martirii cari vor consimți să moară pentru idealurile ei? — Religia are energii cari lipsesc cu desăvârșire culturii. Ea se adresează omului tuturor vremurilor și locurilor; cultura diferă dela popor la popor. Religia este universalistă; cultura chiar când tinde la universalism, în esență rămâne proprie neamului care a creat-o. Când i-se încearcă adaptarea, cultura străină nu se identifică cu adâncile aspirații naționale, și numai decât se observă haina de împrumut. Fiecare cultură își are nota sa specifică; pe când religia nu cunoaște aceste contingențe: ea nu se poate numi franceză, ori românească, după cum se numește cultura; atributul ei este: divină.

Naționalismul — în lumea antică — a paralizat și corupt religia infeodându-o culturii; — „nu în felul lumii profane moderne, făcând să treacă în slujba civilizației socotită ca ceva superior, ci din contră, făcând din religie principiul îndrumător al cetății“¹⁾. Fenomenul, dealtfel, se poate observa și astăzi, acolo unde religia a devenit națională.

Cultura tinde să devină tot mai națională spre a exprima cât mai fidel specificul, diversul; religia nu-și strâmtează și nici lărgeste granițele: nu și-le strâmtează pentru că și-ar nega firea universalistă, și n'are trebuință de a și-le lărgi fiindcă din veci e în actualitatea extremelor dimensiuni. Religia națională și cultura națională, între aceleași frontiere etnice, uneori se aseamănă până la o totală confundare; în care caz religia pierzând din considerație, trece pe al doilea plan.

Dintre religiile existente: „*Singură religia catolică, pentru că e supranaturală, este absolut și în mod riguros transcendentă, supra culturală, supra rasică, supra națională*“²⁾.

Naționalismul este un element specificator al culturii; pentru religiile naturaliste element de disoluție; iar pentru religia universală, naționalismul nu prezintă nici o primejdie, întrucât au preocupări ce se desfășoară pe planuri deo-

¹⁾ I. Maritain, op. cit. p. 24.

²⁾ I. Maritain: *Le Docteur Angelique*, cit. în: *Religion et Culture* p. 55.

sebite, dar nu contrare. Religia universală dă viață, notă și caracter universalist culturii naționale. Ea nu este legată de nici o cultură, nu e tributară nici chiar culturii în general, și nici diverselor ei forme decât ca un transcendent viu, independent, dătător de viață¹⁾.

La rândul ei, nici religia universală nu e piedecă pentru cultura națională. Principiile ei nu se isbesc de ceea ce e național; ea are în vedere pe om ca realitate dată, căruia n'are intenția de a-i schimba firea, limba, îmbrăcămintea, modul propriu de manifestare sufletească: arta, literatura; ci de ale transuza puțin element divin-universal, dându-le prin aceasta valoare universală. Această cultură va fi națională în formă și fond, dar totuși va avea și caracterul universalității. Va fi a noastră, pentru că ne vom reoglindi în ea cu întreg felul nostru de a fi, va purta pecetea geniului nostru, însă nu va lipsi din ea veșnicul și universalul omenesc.

Din cele de mai sus, nu va fi greu să ne facem o judecată despre

Criza culturii moderne

pe care o discută azi cu aprindere gânditorii. Aci, spre deosebire de celelalte multe crize cari macină omenirea, se pot identifica și se cunosc agenții producători de boală. Pozitivismul științific cu eliminarea totală a preocupărilor supraexperimentale a sleit cultura de o înaltă ideologie. Chaosul în domeniul filozofiei: intuiționism, raționalism, ficționalism, tendințe de sistemizare și lupte contra oricărui sistem, a desagregat-o făcând-o dușmană declarată ori cel puțin indiferentă față de religie, — cultura actuală a rămas numai tehnică, industrializată, comercializată, pierzând legătura cu germele religios din care s'a născut.

Se vedește aceasta și în faptul că criza culturii este de natură calitativă. Cantitativ, veacul modern a bătut toate recordurile imaginației. Realizările tehnice s'au transformat în adevărate vehicule ale culturii. Marile rotative aruncă zilnic pe piață milioane de tipărituri; aparatele de radio nu se odihnesc nici noaptea, ci împrăstie lumii cultură; campaniile culturale, oficiale și neoficiale, muncesc în ogorul culturii fără răgaz.

¹⁾ I, Maritain : *Religion et Culture*, p. 54.

Și totuși... Criza este un fapt; iar monstrul devorator de cultură este lipsa de idealitate, metafizică și religie¹⁾. — Cultura modernă a pierdut contactul cu transcendentul și astfel a devenit, din teocentrică, de un antropocentrism de cea mai inferioară calitate. „*Toate culturile au o religie, un Dumnezeu, o credință, o morală*“²⁾, însă cultura actuală a isgonit din cuprinsul ei aceste elemente, spre nenorocirea ei.

Dacă lipsa elementului religios din cultura modernă a provocat criza, atunci apropierea culturii de religie îi va da din nou avânt, în stare să se ridice la înălțimi cu perspective infinite. Aci vede salvarea culturii un *H. Massis*, care cere cu insistență o revenire serioasă la principiile culturii greco-romane și ale catolicismului, întru cât după el, cultura occidentului se identifică cu mișcarea catolică³⁾. Aci o vede Liebert și chiar O. Spengler.

Spre o cultură creștină

Introducerea principiilor religioase în cultura actuală, i-ar schimba înfățișarea ce o are astăzi. Religia ar lua lupta cu toxinele din corpul culturii și, în scurtă vreme, s'ar putea vorbi de o reînviere culturală, care ar aduce celea mai fericite roade în toate domeniile de activitate omenească.

Pentru restaurarea culturii ar fi de lipsă în primul rând să i-se fixeze un scop ceva mai înalt decât omul comun, care e prea jos pentru ca să nu poată fi atins. Scopul culturii „trebuie să fie subordonat vieții veșnice, ca un scop intermediar, scopului ultim. Și din această subordonare la un scop superior, ea primește o înălțare intrinsecă în ordinea ei proprie: o civilizație creștină are măsuri mai înalte, un punct pământesc mai perfect decât o civilizație păgână. O civilizație aievea creștină este deci surelevată în ordinea sa proprie prin virtuți cari vin de sus“⁴⁾.

N. Berdiaeff propune pentru regenerarea culturii o ren-toarcere la un Nou Ev Mediu, care să împrumute vechiului Ev Mediu dorința de transcendent, orientarea către filosofia scolastică, o îndreptare spre interiorul ființei umane și mai mari preocupări universaliste.

¹⁾ *AL. DIMA: Aspecte și atitudini ideologice*, T. Severin, 1933, p. 11.

²⁾ *N. ROȘU: Dialectica naționalismului*, București, 1936 p. 11.

³⁾ *Al. Dima: op. cit.*, p. 16.

⁴⁾ *I. Maritain: op. cit.* p. 10.

N'am spune totul, dacă am cere o cultură religioasă, pur și simplu, fiindcă religioase au fost toate culturile păgâne și s'au stins. *Cultura viitorului* — sub gravă pedeapsă — *trebuie să fie creștină*. Că poate deveni creștină e sigur, fiindcă dispune de un element oarecare de tensiune ontologică, un fel de aspirație nedefinită după ceva mai mult decât natura pură, care însă vrea să-l obțină pe căi greșite.

Idealul însă ar mai avea o treaptă de urcat, aceea propusă de teoreticianul și medicul culturii, *H. Massis*: chiar dintre religiile creștine, religia catolică are surse de energii incomparabil superioare celorlalte. El spune că ideile generatoare de cultură sunt ideile fundamentale ale *catolicismului*. „Ideile de personalitate, unitate, stabilitate, autoritate și continuitate. Catolicismul purificat de tot ce-i național, particular, trecător „catolicismul pur“ va fi în stare să scoată cultura occidentului din criză ¹⁾“. Așa s'ar ajunge la o *cultură creștină-catolică*.

Semnele vremii ne îndreptățesc o nădejde în mai bine în ce privește cultura viitorului, fiindcă înafară de dorința unanimă a unei culturi înalte, la orizont se arată și realizări culturale din cari radiază lumină adevărată pentru minte, energie înfăptuitoare pentru voință, toate acestea în forme cu adevărat frumoase pentru sensibilitatea sănătoasă. Dela această cultură creștină-catolică așteptăm revoluționarea în mai bine a lumii moderne.

I. MICLEA

¹⁾ *N. Bagdasar*, op. cit p. 56.

VECHI VIZITAȚII CANONICE ÎN ARDEALUL VEACULUI AL XVIII-LEA

III.

Veștemul a fost ultimul sat vizitat de *Rednic* în această lungă și obositoare apostolie. Și în cursul ei preoții din protopopiatele Făgărașului și Veneției au fost chemați pe *30 Ianuarie la Iași la sobor*. Soborul „a dat“ o mulțime de „PORUNCI ȘI ÎNDREPTĂRI“, pe care pentru importanța lor culturală le reproducem în întregime:

1. Preoții s. Unire cu biserica Romei vechi mai întâi de toate după învățătura și arătarea arhierescă acum cu prilejul vizitației dată, pe toți ascultătorii săi a-i învăța să se nevoiască: că norodul carele nu știe legea blestemat este (Evangelhia în ziua Rusalilor la liturghie).

2. Preoții să aibă carte de *Învățătura creștinească* tipărită la Blaj în anul 1763 și dintr'ânsa în toate Duminicile și sărbătorile să învețe și să tălmăcească ceva norodului, de Cheredeu (Credeu), Tatăl nostru sau zece porunci, după ce mai întâi se vor ruga împreună cu ei zicând Cheredeu, Tatăl nostru și zece porunci, că aceia cari nu rămân întru toate carele's scrise în cartea legii, blestemat este.

3. Preoții să învețe pe cei bărrâni, mai ales pe muieri cum să boteze în vreme de lipsă, adică având de gând și voie de-a slugi taina, precum Domnul Christos o a rânduit, îndată să toarne apă pe cel ce se botează și odată să zică forma botezului.

4. Cinstitul protopop să aivă grije în tot anul să aducă mir sfințit din acel an dela Scaun.

5. Nici un preot nici călugăr ieromonah să îndrăsniască a slugi sau a ispovădui pe cineva, fără carte de slobozenie dela Scaun, că aceea nu-i slujbă nici deslegare adevărată (Pravila glava 13, canon 3 dela Antiochia). Nici călugăr să tunză (canon 2 a săborului 1 și 2 dela Țarigrad). Iară cine va face vreo slujbă fără de știrea scaunului vlădicesc și a preotului satului, pârându-i că mai mult poate rugăciunea aceluia, se zice anatemă.

6. Nici un preot sau ieromonah să nu slujiască fără de antemisă cu moaște dela Scaun sau neavând antemisă ca aceasta, să nu slujiască pe oltară sau masă, în care dela arhieru din Scaun nu sunt puse moaște.

7. In toate Duminicile și sărbătorile în biserici să se slujiască s. liturghie.

8. Toți Preoții să-și citească pravila în toate zilele, iară când slujesc polonostnița, utrenea și ceasurile, sau măcar și numai perviceas, mai înainte de liturghie.

9. S. Precistanie pentru cei bolnavi să nu se ție în casa de obște, adică unde se țin bucate de treaba trupului.

10. Să nu se cunune cei ce nu știu Tatăl nostru, zece porunci și Cheredeul și nimenia afară de poporul său, iarăși poporeni numai aceia despre carii va ști sau va avea adevărată încredințare, că se pot cununa fără împiedicare canonicască.

11. Preoții și diaconii să nu socotiască că li slobod a se însura, după ce le vor muri femeile, că așa socotind de se vor însura sânt ca niște eretici și fără de voia lor după aceea trebuie să se depărteze; nici la slujbă mai mult nu se pot slobozi.

12. Toți cei duhovnicești și bisericesti pre cei mai mari adică pre stăpânii săi cei bisericesti și mirenești întru dreptatea inimii temându-se de Dumnezeu a toată cinstea vrednici a fi să-i socotiască, să-i asculte și să-le slujiască, că într'alt chip făcând, se hulește numele lui Dumnezeu. Pentru aceasta nici unul fără de știrea arhierului și a altora mai mari bisericesti să nu meargă la cei din afară a-i supăra cu ceva împotriva fețelor bisericesti sau a altora. Intr'alt chip, de se va ști, acela se va da soborului sau consistoriumului arhieresc, ca să se pârască după dregătorie și să se facă judecată împotriva lui după canoane; nici să meargă la cei din afară, rugându-se pentru ceva, până nu va arăta ruga sa celor mai mari ai săi, ca să o caute și să o iscălească de este dreaptă. Aceasta și înălțata Crăiasă și înălțatul gubernium o poruncește. Așișderea, cine va necinsti sau va ocări pe stăpâni sau domnii cei din afară se va judeca după pravila. Iară de are cineva ceva împotriva altuia, după cum învață s. Evanghelie, întâi și a doua să-l certe și în urmă să-l deie la sobor.

13. Zestrile bisericii și bucatele, măcar de ce feliu ar fi, nimenia să nu le înstrăineze dela biserică și dela cei bisericesti sau celor bisericesti spre acea treabă să se întoarcă, aducându-și aminte să nu cază în osânda sfintelor canoane. Aici să înțelegeți și venitul scaunului vlădicesc și al protopopului după lege obicinuit.

14. Fiește carele preot să poarte haină lungă, cu aceea la cei mai mari și la adunări să meargă și să umble, precum despre aceasta și până acum dela Scaun s'a poruncit, și încă și potcap să poarte, din care de cei din afară să pot cunoaște a fi oameni bisericesti.

15. Fieștecare preot al locului să-și facă sau să-și gătiască o carte cu hârtie albă, în care deosăbi pe cei se vor boteza și deosăbi pe cei ce să cunună să-i însemneze; iară protopopul încă alta carte să-și facă de toată eparchia sa, în care va însemna zestrile tuturor bisericilor eparchiei sale și din fiește care sat preoții, slujitorii bisericii și unde vor fi și curatorii sau ctitorii bisericii cu iscălitura sa și cu pecetea vor iscăli toate zestrile care se vor găsi în satele sale.

16. În toată luna fiește care biserică odată, în zi de Duminică sau zi de sărbătoare, prin protopop sau alt preot vrednic să se vizităluiască și de nu va putea însuș, să-și ia și alt preot va trimite pe când vor fi de lipsă, ca să nu rămână nici o biserică într'o lună nevizităluită de sine sau de alt preot și ducându-se la aceasta vizitație, va învăța pe norod s. Unire și cele de lipsă a legii creștinești protopopul sau preotul, care va vizitălui și va slugi sfânta liturghie pentru poporeni acelu popor, iar hrana vieții sau intertenția atunci va avea dintr'acel popor. Și fiindcă este dator a împiedica și păcatele, care le poate împiedica unde se vor găsi înstrăinați sau străini de biserică, le va arăta pravila și alte învățături ale sfinților, ca doară să-i întoarcă la biserică, iară împiedicările și scandalele care se fac împotriva legii neputând a le îndrepta le vor arăta mai întâi celor dinafară, de sunt aceia oameni supuși lor, și neaflând nici acolo îndreptare și vindecare cu ceva rezoluție, dela aceiași din afară stăpâni sau domni, cu informație deplin protopopul va cerca Scaunul arhieresc cu scrisoare.

17. Preste toate acestea, preoții aducându-și aminte că au darul celor 70 apostoli și s'au arătat cei de apoi apostoli și ucenici ai Domnului, căutând la începătorul și plinitorul credinții Isus, și la apostolii cei mai dintâi, cu toată răbdarea pe aceiași să-i urmeze, precum și aceia au fost următorii Domnului Christos, că nu este sluga mai mare decât Domnul său.

18. Fiindcă preoții să găsească ce nu știu slujba după tipic, și cum la Scaunul vlădicesc după lege s'au obicinuit a slugi, pentru aceea cinstitul protopop, după datoria sa, prin sine sau prin alt preot carele va fi întru aceasta învățat, pe rând pe toți preoții

la Făgăraș sau unde mai îndemână va socoti îi va invita a slugi sfânta liturghie și alte taine și slujbe bisericești, precum se cuvine, și după ce îi va învăța, fiește căruia despre aceasta atestatum îi va da. Iară despre aceste porunci și îndreptări ca toți să le știe și să le păziască va avea grige“.

*

Județele de nord au mai fost vizitate și de *Grigorie Maior* în 1773. Insemnări privitoare la această întâia vizitație însă nu ni s'au păstrat. *Vizitația a doua, din 1776*, a durat din 22 Iunie până în 22 Octomvrie și în acest răstimp au fost străbătute 166 de sate. Vlădica era însoțit de vicarul său Ignatie Darabant, ajuns mai târziu episcop la Oradea și de Samuil Micu Klein, pe care-l vedem predicând la 18 August în Marca, iar la 8 Septemvrie în Hereclean. Notițele redactate în cursul vizitației sunt scurte, făcute în pripă și fără detaliile, uneori atât de interesante, pe care le cuprinde „protocolul“ vizitației canonice alui Atanasie Rednic. Mizeria satelor era înspăimântătoare. Zeci de biserici nu au nici odăjdii nici cărți. În multe cuminecătura se păstra în cutii de lemn. Altele nu aveau clopotniță ci clopotul era atârnat de o furcă (campanula în furcă!), altele iarăși nu aveau potir. Cea mai mare parte din sate erau abia de câțiva ani convertite la unire și multe s'au convertit atunci — în 1776 — cu prilejul vizitației lui Maior. Credincioșii din Cehalul român trecând la unire pun condiția ca „*modo ritum nostrum non mutet sed maneamus in graeco orientalibus* (sic!)“.

Cu toată mizeria și materială și morală a satelor, e surprinzător caracterul prolific al populației românești din unele localități. Astfel d. p. Acâșul avea 36 familii unite cu 300 suflete, Gigul 75 familii cu 600 suflete, în Chesi 30 familii aveau 260 suflete, în Zalnâc 100 familii 1000 suflete, Bobota cu 60 familii avea 500 suflete, în Săruad 90 familii aveau 800 suflete etc.

A da aci tabloul satelor vizitate de Grigorie Maior în cursul celor 4 luni ni se pare inutil, fiindcă tabloul în sine nu spune nimic, iar observațiile care se fac în legătură cu unele din ele se mărginesc de cele mai multe ori la indicarea cărților rituale, care sunt aproape aceleași, pe care le-am întâlnit și în vizitațiile precedente ale lui Atanasie Rednic.

Cu prilejul și al acestei vizitații canonice, a avut loc un *sinod protopopesesc* ținut la 31 Iulie 1776 în *Săruad*, protopopiatul

Santăului. A prezidat Ignatie Darabant și au luat parte toți preoții împreună cu curatorii (epitropii) lor. Unele hotărâri îi privesc pe preoți, altele pe mireni.

**„Așezăminturile care s'au făcut și în săbor
s'au cetit pestre preoți să le ție“**

a) Fiește care preot după datorirea chemării sale așisderea și dieacii și feții vor păzi s. biserică ca întru toate Duminicile și sărbătorile să se slujască s. Liturghie cu vecernie și celelalte slujbe de s. biserică rânduite. Așisderea b). Dumineca și în sărbători preoții locului datori vor fi a învăța pe tineri cele de lipsă a creștinului: adecă Tatăl nostru, Bucură-te Marie, Credeu, Poruncile lui Dumnezeu și a bisericei, sf. taine și celelalte ce să cuprind întru „*Invățătura cea creștinească*“, care s'au dat la toți preoții să se învețe. Și acestea două să poruncesc supt pierderea dregătoriei sale.

c) Fețele carele vreau a primi taina căsătoriei până nu vor învăța cele mai sus numite ale creștinului și nu se vor ispovădui și cumineca să nu se cunune. Cununiile să nu se facă noaptea ci ziua după sfânta liturghie, după cum poruncește sf. biserică. Nimene poporeanul altuia să nu-l cunune încă și pe ai săi fără de lege adecă: nu numai să plinească cele mai sus scrise, ci lângă acestea foarte mare purtare de grije să aibă preotul, ca fețele care să cunună să nu aibă ceva împiedecare canonicească și de cumva ar avea să nu îndrăsniască a-i cununa măcar dintr'acui poruncă fără de știrea scaunului arhieresc în scris. Iară pe catane după cum în anul 1774 sau publicăluit fie tist fie gregariu a-l cununa fără slobozenia c. regiment în scris dată să nu îndrăsniască. Apoi cei cununați să dea în lada s. biserici un mariaș. d) Fiește care biserică sau paroh al locului să-și facă catastih sau carte în carea peste an totdeauna să însemneze pe nume pe cei botezați, pre cei cununați și pre cei morți. Așisderea e). preoții locului vor purta grije de turma lor ca fiește care adecă nu numai cei mari de vrâstă ci și cei mici dela șapte ani înaintea și partea bărbătească și femeiască în tot anul mai ales în postul mare să se mărturisească iară preoții pe toți cari se vor mărturisi precum și pre cei cari rămân nemărturisiți să-i însemneze și în tot anul pe vremea Paștilor sau când va vizitului c. protopop al locului să-i arate în scris. f) Preoții și celelalte fețe bisericesti la crășmă să nu meargă, ba nici acasă sau într'alte

locuri peste măsură să nu beie să se îmbete. Iară cari s'ar afla a fi călcat această poruncă totdeauna de câte ori s'ar afla în crâșmă sau beat să se globească 6 mariași pe sama bisericii, însă de nu s'ar îndrepta oare cari nici așa, să se canonească cu gloaba soborului mare 66 florinți toți pe sama bisericii. Mai pre urmă nici cum îndreptându'se să se lipsiască de preoție. g) Haina lungă de postav fiește care preot după cum s'au poruncit fără trecere să-și facă.

Așezăminturile pentru mireni

„a) Fiește care creștin pravoslavnic dator va fi mai cu de-adins a păzi sfânta biserică în toate serbătorile adecă ascultând utrenia, sfânta liturghie, vecernie și învățătura preotului, iară carele fără de cuvioasă împedecare ar rămânea acasă sau ar purcede în cale fără de blagoslovenia preotului, sau ar zăcea la beuturi în crâșme, în nunți, în uspețe pe vremea bisericii, întâi câte cu 24 de bani, a doua cu trei mărieși să se globească, din cari două părți bisericii, una curatorilor să se dea. A treia oară în calodă câte cu 24 de palțauă bărbații, iară muerile și cei mai mici cu atâtea corbace să se pedepsească și fiindcă b) numai cei tineri ci și din cei bătrâni mulți mai toate serbătorile peste an cu jocuri și cu hori înbălătoare le petrec de dimineața până seara, din carile și alte păcate mai mari de multe ori se întâmplă, așisderea și acestea se opresc mai vârtos pe vremea bisericii sub pedeapsa mai sus scrisă, iar pe vremea sf. posturi de tot se opresc sub pedeapsă îndoită. c). Luatu-s'au seamă și la aceasta cum între creștinii noștri precum între bărbați așisderea între femei încă mai și între prucii cei mici în loc de a cinsti cele sfinte adecă evanghelia, crucea, botezul, cuminecătura, sufletul, preotul, pomeana, lumina, adecă legea iproci, fără de leac de sfieală și fără de toată frica a le sudui îndrăsnesc și încă și scăzând pe ziditorul a toate celea văzute și nevăzute; zic, dracu datute-au ziditute-au, fiind dară și Dumnezeu cu legaa sa și stăpânitorii cei pământești în potriva unora ca acestora foarte grele pedepse poruncesc, pentru mai bună luare a seamă a acestor rândueli sau rânduit după mărimea locului la toate bisericile de ajutor câte doi trei și mai mulți curatorii cari supt gloaba soborului vor fi datori pe călcătorii acestor orândueli ai pedepsi iară mai cu de-adins pe suduitori cu 25 de corbace în calodă îi vor bate. d) Fiindcă s. biserici foarte goale și sărace se găesc, deregatura curatorilor va fi ca după puțină s. biserici în cele slobode venite

și zestre a face să se siliască sau din cârcimuire sau din arat pe sama bisericii și despre venituri vor fi datori curatorii a da sama în tot anul c. ficurator sau cilejiilor sale, așa și de fundușurile bisericilor bună grije să aibă curatorii ca să nu se strănieze, bisericile să se acopere, țințirimurile să se îngrădiască, așisderea casele preoților care sunt pre iclejie să se grijască, birul obicinuit al preoților să se deie în vremea sa. e). Fiindcă cea mai multă parte a necunoștinții și a necredinții ca dintru o orbire din neîn-vățătura se naște, de unde necum pruncii cei mici ci și cei bătrâni mai mulți nici Tatăl nostru nu-l știu, poruncim ca în tot satul dieacii școală să ție și să învețe pruncii. Iară și oamenii datori să fie după datoria sa cea creștinească să-și deie pruncii la școală ca să nu se crească dobitocește. f). Fiind neamul nostru românesc învăluit cu alte neamuri de altă lege am luat seamă că mulți îndrăznesc a călca s. posturi și a le pângări. Pentru aceea ca legea noastră cea pravoslavnică a bisericii răsăritului și în rândul posturilor de toți pravoslavnicii creștini nemișcată să se ție și întreg să se păzească, preoții și curatorii pe unu ca acela care sr'ar afla, că s'ar fi pângărit Miercurea și Vinerea sau în vre-un post din cele patru ce sunt rânduite de s. biserică întâi să-l bată câte 24 de toiage țapine eară de nu s'ar părosi un spurcat ca acela se va da în temnița c. varmeghii și rămâind acolo după porunca înălțatei chesaro-crăeștii împărății se va învăța a posti și a-și ținea legea pe care s'au botezat. g) Moașe ca acele în tot satul să se rânduiască, carile știind forma botezului la vreme de lipsă să poată boteza și să aibă la slăbiciunea femeilor înțelegere. h) Priscorniță femeie curată bătrână și de cinste în tot satul să fie carea să aibă grije ca nu cumva nefiind prescură s-ta biserică fără de slujbă să rămâie“.

(sfârșit)

Z. PĂCLIȘANU

DOCTRINA EVOLUȚIUNII ȘI CREDINȚA

Dacă ținem să ajutăm pe omul modern ca să-și încadreze gândurile, concepțiile și viața în preceptele credinței, trebuie să-i lămurim raporturile științelor naturale cu religia; raporturi, care neliniștesc așa de mult conștiința cărturarilor noștri. Cea mai importantă dintre problemele care interesează, după concepția generală și curentă, în cea mai mare măsură atât credința cât și știința, este de sigur problema *originei speciilor*. De fapt această problemă, împreună sau alături de problema *originei vieții pe pământ*, este chestiunea centrală, pe care se brodează neînțelegera între *propovăduitorii* credinței și ai științei, care provoacă dușmănia între două resorturi ale sufletului omenesc. Pe tema „evoluțiunii“ naufragiază credința atâtor școlari, studenți, intelectuali insuficient informați, greșit îndrumați atât din partea profesorilor de religie cât și din partea celor de științe, cari se cred — prin tradiție — obligați să se bagatelizeze, să se contrazică, să se urască.

Eu însumi îndrăsnesc să discut problema evoluțiunii numai bizuindu-mă pe dubla mea calitate, de *naturalist* și de *teolog*, care ar dori ca pacea sufletească să stăpânească acolo, unde acum clo-cotesc uri și neînțelegeri catastrofale, o pace care să se întemeieze pe informațiuni exacte și reale, *ce lipsesc acum* multora dintre acei ce înțețesc dușmănia, și dintre biologi, și dintre teologi.

I. CUVÂNTUL ȘTIINȚEI

Ce înțelege biologia sub noțiunea de „evoluție“ sau „transformism“, „descendență“ sau „origina spețelor“? Este doctrina fundamentală a biologiei, care ne învață, că nenumăratele forme de animale și plante ce populează azi pământul nu sunt descendențele unor ființe care au existat de la început atât de felurite și variate ca azi, ci că ele au luat ființă prin *modificări, transformări, diferențieri continue*, din neam în neam. Doctrina evoluțiunii ne pune în vedere că, *continuitatea* este legea fundamentală a universului; dar este mai ales în lumea *viețuitoarelor* atotstăpânitoare această lege a continuității; tot ce este azi derivă din

ceea ce a fost ieri. Colectivitățile de ființe mai mult sau mai puțin asemănătoare, numite în mod convențional „specii“, derivă din indivizi cari s'au deosebit de semenii lor din cauze diferite; speciile de azi au evoluat din altele de ieri.

Noțiunea de evoluție nu este azi nici ipoteză, nici teorie, nici o așazisă ipoteză de lucru — zice savantul nostru biolog *E. Racoviță* — ci „este o constatare de fapt, este una din cele mai sigure și fundamentale dobândiri ale științei și constituie, împreună cu principiul conservării energiei, cea mai de preț comoară din zestrea, atât de greu agonisită, a omenirii de azi“. (1) *).

Concepția evoluțiunii este și rămâne singura explicație rațională a ansamblului de fapte pe care ni-le ofere natura în prezent și din trecutul său.

Modificarea și transformarea *lentă* a viețuitoarelor se petrece și azi; totuși *marea* evoluție s'a petrecut în trecutul pământului, este un fapt din domeniul *istoriei*.

Evoluția plantelor și animalelor ce trăesc azi a fost un proces nespus de lung, care s'a petrecut în curs de mii de milioane de ani și în mod firesc scapă ochiului pământean, care ce puzderie de observații poate face în cei 50—80 de ani cât i-s'a dat să trăiască în această vale a plângerii? Ce s'a putut acumula ca observație directă în cei 120—130 de ani, de când s'a pus problema transformismului în mod cât de cât științific?

Dovezile doctrinei evoluțiunii

Acest imens *fapt istoric* nici nu se va putea deci dovedi prin observații directe ca un eveniment, ai cărui martori suntem. Putem însă cere dovezi indirecte, fapte, care nu admit altă interpretare unitară decât aceea preconizată de transformism.

Asemenea dovezi ne ofere paleontologia, morfologia (anatomia) comparată, embriologia, biogeografia. Deși risc să repet lucruri elementare, cunoscute preabine de oricare licean, totuși țin să rezum esența argumentelor oferite de aceste științe (2, 8).

Geologia și Paleontologia furnizează cel mai doveditor material pentru evoluție, deși este știut, că atâtea neamuri de animale și plante nu sunt fosilizabile și numai cu totul excepțional de pot lăsa urme întipărite în straturile pământului; deși urmele fosile ale viețuitoarelor numai întâmplător au fost scoase la lumina zilei ici-colo, din mine sau din locuri săpate de apă.

*) Numerii puși în paranteze se refer la lucrările enumerate în „Bibliografia“ dela sfârșitul articolului meu.

Paleontologia ne arată, înainte de toate, că întâi au apărut ființe mai inferioare, mai simple, și treptat și-au făcut apariția plante și animale tot mai superioare, pe măsură ce ne apropiem de straturile mai recente ale pământului. Plantele cu flori au apărut numai în Cretacic; mamiferele numai în Mezozoic.

Pentru câteva grupuri a reușit paleontologia să reconstituie seria întreagă a înaintașilor. Este arhicunoscută seria neîntreruptă de forme, care leagă filogeneticeste calul actual, cu un singur deget la picior, de Eohippusul din timpurile Eocenului, care avea încă patru degete. Și mai interesante sunt formele „colective“ și cele intermediare care leagă grupuri acum mult deosebite; legătura între reptile și paseri o face Archaeopteryx-ul, care avea însă dinți în cioc și coadă lungă de vertebre, ca șopârlele noastre.

Anatomia comparată și embriologia oferă cele mai numeroase și neîndoelnice dovezi, că formele existente azi sunt înrudite după origina lor comună și că transformismul stă la baza diferențierii lor.

Unul din faptele cele mai concludente oferite de *embriologie* este dezvoltarea regiunii faringiene la vertebrate. La pești găsim în această regiune niște deschizături în care se formează bronchiile, organele de respirație ale peștilor. Acest sistem de orificii faringiene apare în mod transitoriu și la amfibii, care respiră în starea larvală ca și peștii. Ce e mai curios este că aflăm aceste deschizături laterale și la embrionul vertebratelor aeriene, reptile, paseri, mamifere, om, exact în aceeași poziție ca la pești, de și acestea nu trăesc nicicând în apă și nu respiră prin branchii. Această formațiune embrionară atât de importantă și generală nu ne-o putem explica altfel decât admițând, că ea este moștenită dela strămoși, care au avut respirație branchială (3). Dar ce este sacul embrionar dela plantele cu flori, decât protalul modificat — și aci neavând nici un rost, — moștenit dela înaintașii lor, ferigele (7, 10).

Nenumărate sunt *organele rudimentare* descoperite la animale și plante, care numai în lumina transformismului au un înțeles și rost, deslușit atât de minunat de anatomia comparată și de embriogenie. Rudimente de picioare posterioare la embrionul de balenă; coadă la embrionul de om; stamine la atâtea flori — transformate în petale — pe care numai o dezvoltare anormală, teratologică, le readuce la forma lor atavică! Rudimentele de ochi se păstrează, ca o amintire strămoșească, la animale ce trăesc în pământ și prin peșteri, unde nu este nevoie de asemenea organe, care nu mai împlinesc nici o funcțiune!

Biogeografia, știința despre răspândirea în spațiu a plantelor și animalelor ofere, nenumărate fapte, care nu se pot explica altfel, decât recunoscând că paralel cu schimbările în relieful pământului și configurația uscatului, s'a petrecut o lentă evoluție a regnului animal și vegetal.

Australia, pe timpul când a fost descoperită de europeni, nu avea mamiferele superioare de azi, ci mamifere mai primitive, lipsite de placentă, din motivul, că acest continent s'a separat în ere vechi geologice de celelalte continente și n'a mai putut fi populată de mamifere superioare, evolute în alte continente, care să suprime în lupta pentru trai mamiferele mai inferioare, marsupialele, cum s'a întâmplat aceasta în celelalte continente.

Este cunoscut apoi, că flora și fauna insulelor izolate este foarte bogată în specii *endemice*, proprii numai lor, de bunăseamă din cauza, că diferențierea speciilor a trebuit să se petreacă aci independent și neinfluențat de celea ale continentelor. Dar și munți singuratici și mai ales văi separate prin munți înalți au specii învecinate deosebite, fiindcă munții înalți separă neamurile de plante și animale. Mai instructiv se recunoaște importanța separațiunii în răspândirea geografică a insectelor cavernicole, studiate cu atâta competență de marele nostru biolog, profesor Racoviță. Neputând comunica insectele dintr'o peșteră cu altele din peșterile învecinate chiar, au evoluat în sensuri diferite, diferențiindu-se specii proprii fiecărei grote; astfel au și peșterile dela noi — geologicește nu prea vechi — atâtea specii endemice.

Țin să relev în mod special, că flora noastră se poate mândri cu vreo 283 specii sau microspecii endemice; România figurează de fapt printre țerile europene cu cel mai mare număr de specii endemice. Pe lângă specii vechi, terțiere, păstrate întâmplător numai în teritoriul nostru, cum esta *Syringa Jozsikaea*, avem prin diferitele masive ale munților, dar și prin regiunile mai joase sute de microspecii, rasse și varietăți locale, evolute dela diluviu încoace, datorită de sigur influenței mediului local și neputinței de a se amesteca cu indivizii din alte regiuni, nivelând deosebirile ce se accentuiază tot mai mult în urma separațiunii. (9).

Spațiul limitat ce-mi stă la dispoziție nu-mi permite să insist pe larg asupra faptelor nenumărate, care ne recompensează îmbelșugat în neputința noastră de a surprinde direct o transformare mai remarcabilă a speciilor.

Observația, experiența noastră atât de redusă, disparentă în timp și spațiu, ne arată în mod convingător numai atâta, că speciile sunt plastice și variază, sunt susceptibile de modificări.

Dovezile *indirecte* aduse de paleontologie, anatomie, embriologie, biogeografie, cu precizări și amănunte uimitoare, nu admit altă interpretare decât aceea a transformismului. Și biologia modernă nu cunoaște *nici un fapt cert*, care să fie în *contrazicere* cu principiul evoluțiunii. Aceasta este *cea mai strălucită tărie* a transformismului, care a eșit de mult din faza teoriei, din fașa copilăriei, și este azi *doctrina fundamentală a biologiei*, în care se încadrează admirabil *toate faptele, toate observațiile* cercetătorilor adevărați în domeniul biologic.

Evoluțiunea este o lege biologică universal recunoscută și acceptată de biologii de pretutindeni. Doar japonezul Hyata, cu misticismul inherent rasei sale, de face o notă discordantă, neînțeală și neadmisă de cercetătorii de rassa, mentalitatea și logica noastră.

Teoriile explicative ale transformismului.

Dar dacă *legea evoluțiunii* stăpânește în biologie, fără contradicție și necontestată, problema *modului* cum au evoluat speciile și mai ales explicarea *cauzelor* acestei evoluțiuni a ridicat o mare diversitate de opinii și pasionate discuțiuni. Cercetările și discuțiunile sunt încă în toiul lor și azi, dând naștere la numeroase ipoteze, dintre care voi prezenta sumar pe cele mai de seamă, azi acceptate, mâne repudiate, admise în parte sau primite cu scepticism.

Concepțiile relativ la transformarea speciilor și cauzele ei au variat din veac în veac, potrivit progresului gândirii și al științei.

Printre *vechii elini*, în frunte cu Anaximander și Aristoteles, găsim pe cei dintâi precursori ai ideii transformismului, care bănuiau că „*πάντα ῥεῖ*“, toate sunt în continuă transformare. În vâtașii evului mediu — cu toții preoți — erau *cei mai convinși adepți ai generațiunii spontanee* și ai *transformismului*, sub forme cu totul naive și neștiințifice, asemănătoare cu credințele adânc înrădăcinate ale poporului nostru, afirmând și crezând, că broaștele se nasc din nămol, purecii din praf, salamandra din cenușă, ierburile se transformă una 'ntralta, pomii fructiferi se transformă dintr'un fel într'altul.

Abia în secolul al XVIII-lea s'a cristalizat ideea *constanței speciilor*, sub influența afirmațiunilor din tinerețe ale marelui Linne, care mai târziu vorbea și el de modificări, adaptări, într'un cuvânt despre ceea ce numim azi „transformism“, fără ca această părere derivată din lunga sa experiență să mai fi fost încrestată în deajuns.

Față de ideea „*fixității*“ speciilor se ridică cel dintâi glas potrivit din partea lui *Lamarck*, în „*Philosophie Zoologique*“, apărută la 1809. *Lamarck* nu numai enunță teoria nouă a *transformismului*, ci caută să explice și *modul* și *cauzele* acestor transformări.

După *Lamarck*, *influența mediului* și *felul de viață* sunt cauza transformării speciilor. Pe măsură ce locul și felul de traiu se schimbă, se modifică și caracterele exterioare, ca talie, formă, proporție, culoare, organe, căci mediul acționează direct asupra plantelor, și indirect la animale, provocând trebuințe noi, deprinderi noi, ceea ce schimbă și organul.

Astfel a luat naștere gâtul lung al girafei, în savane, unde generații întregi de înaintași ai girafelor au trebuit să se tot întindă după frunzele copacilor înalți. Picioarele lungi ale paserilor bătărețe: bătlan, barză, s'au produs tot așa.

Organele folosite așadară se întăresc, se desvoltă, se modifică și se adaptează din ce în ce mai mult funcțiunii lor; în schimb organele nefolosite se reduc, se chircesc și în fine dispar sau mai dăinuiesc cel mult sub forma de organe rudimentare, a căror importanță științifică am arătat-o la început.

Mulți formulează greșit această constatare și lege *lamarckiană*, zicând că funcțiunea *creiază* organul! Corect este să zicem: funcțiunea readaptează organul preexistent (*Racoviță*).

Acțiunea directă a mediului s'a dovedit de altfel și în mod precis, prin experiențe. Ținând larvele de fluturi la temperatură mai rece ca de obicei, fluturii vor fi mai întunecați la culoare — asemănându-se cu semenii lor din regiunile nordice. Transplantând burueni de munți înalți în regiuni inferioare și invers, *Bonnier*, și mai nou *Clements*, au obținut o considerabilă modificare a habitusului lor, asemănându-se cu speciile ce trăiesc de comun în acest nou mediu. Aceste „*biaiometamorfoze*“, par a confirma ideile lui *Lamarck* și la orice întâmplare explică în parte modul de naștere a speciilor de munte din celea de șes sau dealuri.

Dar să ne închipuim efectele unor acțiuni geologice uriașe și întinse din trecut: ridicarea Carpaților, a Alpilor. Ce influență covârșitoare modificatoare a trebuit să aibă această punere în noi condiții de viață a populațiilor întinse de plante și animale! Iată cum s'au născut speciile de altitudine și variantele locale, regionale noi!

Darwin (la 1859) în „*On the origin of species by means of natural selection*“ nu tăgăduiește influența mediului, dar consideră *selecțiunea* ca un factor care „*creiază*“ specia. El a studiat selec-

țiunea artificială la animalele și plantele domestice, a voiajat și a făcut multe observațiuni în natură. Variază membrii unei specii: variațiunea fluctuantă; există însă și o „single variation“, variațiune discontinuă. *Cei mai buni* rămân prin selecțiune, cei mai răi dispar în urma luptei pentru existență. Factorii care păstrează variațiile sunt după Darwin: selecțiunea naturală prin lupta (= concurența) pentru traiu, asemănarea ocrotitoare (mimetismul), selecțiunea sexuală.

Rând pe rând s'a văzut însă că nu se poate atribui mare rol acestor factori, ziși darwinieni. Numai pe variații produse *ortogenetic* se poate broda un rod mai important. Selecțiunea naturală „sanționează rezultatele concurenței vitale“ nu *creiază* nimic nou, deci nu explică nimic cauzal. Darwinismul pur preconizat de Darwin, este modificat și dezvoltat prin neodarwinistul Weisman care pune principiul centrifugal: variațiunile subite trebuie să se producă în *germenul ereditar*, care determină direct variațiunile în forma și funcțiunile somatice, care se conservă și se acumulează, dacă sunt favorabile, prin selecțiunea naturală.

• *Embriogenia* modernă a produs această nouă înfățișare a teoriei darwiniene.

Tehnica modernă permite să urmărim celula de celulă clădirea embrionului, diferențierea organelor. Se cunoaște nu numai la plante formarea treptată a embrionului (la ferigă, la plante cu flori) ci și la animale. Se cunoaște *filiațiunea celulară*. Se știe însă și aceea, că celulele reproducătoare formează și ele adesea un lanț celular, din tată în fiu, din neam în neam. De aci dificultăți noi în explicarea, simplistă la Darwin: cum influențează o modificare a corpului, a *somei*, această celulă reproducătoare? Cum și prin ce mecanism se transmit dela trup modificațiunile, care trebuie să se imprime în celula-ou și în spermatozoid?

Este într'adevăr greu de conceput și de înțeles *misterul eredității* (4). Cele mai recente teorii atribue un rol mare în această privință și *secrețiunilor interne*; ele au probabil și rolul de a acționa și asupra germenului, pe urma acțiunii lente și continue a a mediului asupra somei (11).

Mai mult decât faptul, și el misterios, al perseverării formei și structurii unui organism, în cursul și butul tuturor schimbărilor și mișcărilor fizicochimice ce se produc în el în cursul vieții și a dezvoltării sale, este într'adevăr un miracol încă nedeslegat, că *milioanele și miliardele* de caractere și însușiri morfologice, fiziologice, psihice, pe care le prezintă o ființă în starea adultă, trebuie să fie incluse dela origină în oul, din care ea s'a dezvoltat,

Și dacă această enigmă a eredității pare a fi mascată la om și mamifere prin faptul, că aceste ființe se dezvoltă în însuși corpul mamei — ca și sămânța cu embrion la plantele superioare —, ea este în întregime neînțeleasă la animale care depun ouă — unicelele — și la plantele criptogame, care emit spori, din care se dezvoltă generații complet diferite care se succed, alternând.

Genetica, o știință nouă, știința experimentală a eredității, care se ocupă de problemele morfologice și tehnice ale eredității, a intervenit ca un nou și prețios auxiliar în descurcarea acestei probleme atât de misterioase încă.

Părintele acestei științe este călugărul catolic *Gregor Mendel*, care a experimentat cu răbdarea îngerească ce trebuie să caracterizeze această tagmă de oameni, în grădina mănăstirii sale din Brno în Cehoslovacia, pe la 1865, cu hibridarea, încrucișarea varietăților, de culori deosebite, de plante cunoscute, ca noptița (*Mirabilis lalappa*), gura leului etc.

Notând rezultatul încrucișerilor artificiale în generația I-a, II-a etc. a constatat cu surprindere, că din prima generație de hibridi în generația a doua rămân 50 % hibridi și 25 % care aduc cu un părinte, 25 % cu celalalt părinte. În generația următoare hibridii iar se despică după aceleași norme.

Această lege a lui Mendel — redescoperită numai după a. 1900, — în mod firesc a îndreptat privirea biologilor asupra structurii intime a celulelor sexuale, în care trebuie să existe suportul material al acestor caractere, care se combină vremelnic și se separă iarăși.

Genetica modernă a ajuns să cunoască amănunte extraordinare din tehnica încrucișărilor, să cunoască nu numai numărul cromosomilor din nucleul elementelor sexuate ce copulează, și care sunt în primul rând purtătorii caracterelor ereditare, ci și părțile lor, cromomerii, care se împerechiază regulat, uneori greșit, dublându-se, împătrindu-se, reducându-se la jumătate, însoțindu-se cu cromosomi speciali ce determină sexul etc. În primul rând institutului gigantic al lui Morgan din Statele Unite se datorează aceste rezultate, care totuși nu luminează cauza acestui joc misterios al cromosomilor.

Transformismul totuși a profitat mult din punerea acestei probleme a hibridizării și a mecanismului genetic.

Botanica cunoaște enorm de multe specii hibridogene, dovedite prin studiul cromosomilor, ca la genul *Rosa*, spre pildă. Cunoaște și hibridi permanentizați, ai căror părinți au dispărut din șirul viețuitoarelor, lăsând în viață hibridii orfani (7). Dar recu-

noaște și faptul, că cel mult o infimă parte a speciilor se poate atribui hibridizării, care numai *combină* factori preexistenți și nu creiază factori noi.

Hugo de Vries a crezut, că întemeiat pe studiile sale exacte asupra generațiilor de *Oenothera Lamarckiana* (luminița nopței) poate afirma, că această plantă produce, din cauze *lăuntrice*, numeroase „*mutațiuni*“ destul de însemnate.

Mulți au exclamat: Iată deci modul normai al evoluțiunii! Iată doborâtă teoria lui Darwin! Iată sfârșitul Lamackismului!

Studii ulterioare au dovedit însă, că nu este vorba de plante și de caractere într'adevăr noi, ci de forme atavice, de combinațiuni nouă etc., cum se observă de obicei la bastarzi. Plantele lui nu erau rase pure, ci amestecate!

Totuși studii aprofundate, cu culturi de „*linii pure*“, au putut face dovada, că există în natură și mutațiuni ale „gen“-elor. *Baur* le-a constatat cu certitudine la gura leului, *Antirrhinum majus*, dar — durere — numai în limita speciei fixe.

Dintre ipotezele relative la cauzele evoluțiunii trebuie să acordăm o importanță capitală *ortogenezei* (*Eimer*, *Cope*) sau *rectigradațiunii* (*Osborn*); este o concepție mai recentă, care pune în evidență mai ales faptul, că în cursul evoluției unui neam de animale sau plante anumite organe, anumite structuri se dezvoltă urmând un drum, un curs hotărît, unilateral, acumulând variațiuni într'un anumit sens determinat. Evoluția aceasta, urmată uneori de opriri și de regresii, este în genere independentă de avantajile pe care le-ar putea aduce speciei, ba ce e mai mult, constituie direct desavantajii și aduce cu sine stingerea speciei: cum s'a întâmplat cu mamuții, ai căror dinți au tot crescut, din neam în neam, ducând pe urmă la pierirea speciei de mamut. Acest exemplu ne arată de altfel, că evoluția poate fi cu totul independentă, a unui organ, fără legături cu celelalte.

Teoria selecțiunii organice (*Osborn*, *Morgan*) completează teoria ortogenezei prin presupunerea, că o mică variațiune innăscută în ou (germen) se poate amplifica printr'o variațiune analogă a corpului, care se grefează pe ea; aceste două variațiuni armonice combinate pot fi suficiente, ca să fie fixate prin selecțiune.

Ireversibilitatea în evoluție este o lege descoperită iarăși numai în timpul din urmă. Anumite caractere, pierdute odată în cursul unei evoluții, nu se reproduc nicicând, ci se substituie cu altele, de altă proveniență, dacă este nevoie de organe care să împlinească funcțiuni similare.

Petalele mari din anumite familii de plante s'au micșorat

treptat din neam în neam. Totuși având acelea neamuri de flori nevoe de ajutorul insectelor, chemate prin suprafețe mari ale organelor colorate, s'au produs agregațiuni mari de flori minuscule ținând locul petalelor micșorate sau pierdute. Floarea soarelui nu este o unică floare, ci un agregat de sute și mii de flori mici, o adevărată super-floare, care joacă însă rolul unei singure flori, gigantice!

Perspective și mai adânci are cunoașterea evoluțiunii de când s'au cunoscut și analizat *mediile* de viață la care trebuie să se adapteze vietățile dacă vor să trăiască, și prin care adaptare se produc specii noi.

Iată clasificarea mediilor de viață, dată de savantul nostru biolog Racoviță:

A. *Medii naturale*. Mediu extern fizic: apă, lumină, căldură. Mediu extern biotic: paraziți, hrană.

Mediu intern: autoregularea temperaturii; (ursul de ghiață poate trăi, în ghieturile veșnice, datorită acestui mediu).

B. *Medii artificiale*. Exemple: casa omului, unele cuiburi, peșteri; societatea: haite, turme; statul: furnici, termite, albine; plasa paiangenilor.

Acest mediu vital, de ordin material, energetic (căldura), psihic (instinct, inteligență), sociologic, variază neconținut. Organismele tind să se adapteze armonice ori să se apere. Desarmoniile adaptive duc la moarte. Adaptarea înseamnă transformare.

Mai nou se accentuează tot mai mult importanța *migrațiunii* sau a *separațiunii* în diferențierea speciilor, până când panmixtiunea nivelează toate diferențele ce încep a se accentua într-o populațiune.

Separațiunea poate fi: fizică (munți), fiziologică (rase timpurii și târzii), psihică (simpatie și aversiune).

Exemple: în peșteri învecinate, separate, trăiesc specii deosebite; în văi învecinate găsim adesea specii noi; *Nymphaea lotus thermalis* dela Băile Episcopiei se deosebește de rudele din tropi, datorită separațiunii sale în spațiu.

Yoes Delage accentuează, că variațiuni individuale slabe nu duc nici când la formarea de specii noi; variațiuni individuale mai puternice duc în mod excepțional la o evoluție reală; în schimb *variațiunile generale*, prelungite și profunde, produse asupra tuturor indivizilor unui grup, prin schimbări generale și persistente în condițiile de viață (climă, habitațiune, alimentare) sunt izvorul adevărat al originei și evoluției speciilor noi.

Ridicarea unui masiv din Alpi sau Carpați a produs modificarea lentă, dar generală, a indivizilor unor specii de plante ce se

modifică mai ușor. Așa se explică originea microspeciilor locale sau regionale de plante din Alpi (Scharfetter).

Timpul care a trecut dela apariția organismelor pe pământ a fost desigur suficient pentruca prin mutațiuni mici acumulate să se diferențieze marile încrângături ale regnului vegetal și animal, împreună cu toate speciile ce au existat și există.

Vrâsta pământului, respectiv durata diferitelor ere geologice, este evaluată succesiv de diferiți cercetători, la un număr tot mai mare de ani. Fizicianul *Lord Kelvin* atribuia acum un jumătate de secol o vechime de 100 milioane ani pământului. După metoda radiului, iscodită în zilele noastre, se contează cel puțin la un miliard de ani, socotind după viteza transformării uraniu-lui în radium și plumb și după proporția în care acest din urmă element se află în mineraiurile de uran.

După calculele făcute cu metoda heliului, dela apariția primelor organisme au trecut cel puțin la un miliard de ani. Cel puțin 500 milioane ani au stăpânit pământul numai alge mici, filamentoase (6). Alte 500 milioane ani (perioada cambriană) au domnit algele marine. Din silurian până în devonian s'au dezvoltat psilofitele, din devonul superior până în permian — alte 200 milioane ani — au stăpânit ferigele. Alte 100 milioane ani s'au dezvoltat și au stăpânit singuri brazii și toate gimnospermele, până în Cretacicul inferior. Dela Cretacic până azi au ajuns la stăpânire angiospermele. Chiar și numai dela sfârșitul terțiarului au trecut 20 mil. ani, deci 100,000 generații de copaci. Timp suficient pentru diferențierea microspeciilor!

Necunoașterea cauzelor nu poate atinge certitudinea faptului împlinit

În rezumat putem afirma, că știința biologică de azi are certitudinea că evoluțiunea s'a petrecut în trecut și este în acțiune și acum; ea în parte cunoaște, în parte bănuiește cum s'a petrecut evoluția. Cunoaște nu numai liniile mari ale descendenței, dar și numeroase detalii relativ la transformările succesive ale formelor. Nu cunoaște însă deloc *cauzele interne* ale evoluției, precum sunt *cu totul necunoscute cauzele esențiale ale evoluției germenului ereditar*.

Neștiința noastră totală în această privință — mărturisită cu deplină francheță de însuși eruditul biolog *Osborn* (5), — este înlocuită cu fraze și cuvinte, de preferință grecești, ca să apară cu atât mai savante, care în fond nu explică nimica, [cum este „entelechia“ = puterea interioară de perfecționare].

Lipsa unei explicații unitare și definitive a *modului și cauzei evoluției* nu atinge însă întru nimic însăși doctrina și principiul transformismului.

Fenomenul dezvoltării unui individ dintr'o singură celulă, din ou, este atât de cunoscut tuturor și a fost verificat de fiecare dintre noi. Broasca, peștele, pasărea, insectele, plantele inferioare se dezvoltă dintr'o singură celulă, așazicănd în văzul tuturor. Dintr'o singură celulă se nasc prin bipartiție repetată miliarde de celule, care se diferențiază treptat, se grupează în organe și dau pe urmă, uneori după metamorfoze complicate, animalul adult, care a moștenit prin acel ou inițial toate caracterele părinților săi și ale speciei.

Cunoaște cineva temeiurile materiale, tehnica, forțele care diriguiesc această minune neînțeleasă, ce se petrece sub ochii noștri, *ontogenia* sau dezvoltarea individului? Credeți că Biomecanica, o știință aparte, care studiază aceste probleme, cunoaște ceva din *cauzele* acestor miraculoase modificări succesive?

Dar pentru aceea venitu-i-a cuiva în minte să tăgăduiască *însuși faptul dezvoltării ontogenetice*, care repetă în mic, dar prescurtat și infinit de accelerat, evoluția infinit de lentă a speciei?

Venitu-i-a în minte vre-unui filosof să tăgăduiască faptul, că dintr'o celulă-ou comună ca formă, care nu cuprinde în ea în miniatură viitoarea ființă adultă, se poate dezvolta un animal, o plantă complexă, care nu are nimic comun ca formă și structură cu celula din care a pornit?

Și atunci întreb: pe ce bază ar putea tăgădui așazișii „filosofi“, că unii indivizi dintr'o specie au putut să se dezvolte puțin altfel decât consăngenii lor din aceeași grupare — concepută abstract de noi și numită specie —, devenind punctul de mănecare pentru o nouă „specie“?

Iată deci cum însăși ontogenia ne dă cel mai puternic argument și analogia pentru înțelegerea și admiterea evoluțiunii!

(va urma)

Dr. AL. BORZA

OAMENI ȘI FAPTE

† ALEXANDRU CIURA

Șirele ce urmează nu sunt nici o biografie, nici o analiză literară a scrierilor lui. Nu sunt nici un panegiric, pe care și mai puțin l-aș fi putut rosti cu graiul viu, în ziua înmormântării lui, de la care cu durere în suflet am fost nevoit să lipsesc.

Sunt un modest tribut de recunoștință, cuvenit *unui fost colaborator al acestel reviste*, în care, pe primele pagini dela începutul alor 2 ani (1913 și 1915) Alexandru Ciura a publicat două din admirabilele sale inspirațiuni. Și mai sunt, aceste șire, *amintiri...* amintiri personale ale unui prietin cu care a început deodată în Septembrie 1886 — adecă tocmai cu 50 de ani în urmă — prima clasă a liceului.

Coborât din capitala Munților Apuseni, dela Abrud, unde tatăl său era preot unit, a răsbătut cei 8 ani ai liceului, la Blaj și la liceul de stat din Sibiu, totdeauna între cei mai buni elevi. După ce trecu și examenul de maturitate — bacalaureatul de azi — tot cu distincție, își alesese și el cariera preoțească. Făcu studiile de teologie la Universitatea din Budapesta, de unde reveni la Blaj, pentru un an, ca suplinitor la catedra de teologie morală, înlocuind pe titularul Isidor Marcu, când acesta trebui să treacă secretar metropolitan în locul lui Augustin Bunea. — În toamna anului 1899 Al. Ciura pleacă din nou la Budapesta, pentru a face Litererele, cu specialitatea: română și elină și revine la Blaj în 1902 toamna, de astă dată ca profesor al bătrânului nostru liceu, până în anii izbăvirii noastre naționale, după războiul cel mare.

Nu-mi mai pot da samă, în pripă, de înșiruirea datelor biografice ale vieții și activității sale.

Un timp oarecare a fost colaborator intern al „*Tribunei*” dela Sibiu. Iar după așezarea la Blaj, alături de alți 2—3 prietini el a condus și redactat gazeta noastră săptămânală „*Unirea*”, până în ziua plecării sale la Cluj, adecă aproape 20 de ani.

De numele lui Al. Ciura se leagă însă și întemeierea glorioasei reviste, „*Lucefărul*“, apărută timp de câți-va ani tocmai la Budapesta. Numele lui Al. Ciura apare la 1 Ian. 1902 pe coperta noii reviste ca *șefredactor*, alături de *redactorul responsabil* O. Goga și de *proprietarul-editor* Aurel P. Bănuțiu, mai târziu: Oct. C. Tăslăuanu, alături de cari scrie și conduce revista până la mutarea ei la Sibiu, de când rămâne simplu și statornic colaborator, până la încetarea ei.

Răsfoiesc colecțiile primilor ani ai „*Lucefărului*“. Numele lui Al. Ciura, adesea sub pseudonimele *Al.* și *Simin*, se întâlnește în fiecare număr, alături de pseudonimul (Nic. Otavă!) și de semnătura lui O. Goga, alături de primele încercări ale lui Ion Agârbiceanu, și alături de întreaga pleiadă de tineri scriitori ardeleni și din Vechiul Regat, aceia cari mai târziu au ajuns gloriile literaturii noastre: Brătescu-Voinești, Liviu Rebreanu (care traducea încă din Mikszáth), Ion Adam, Mih. Sadoveanu, Ciocârlan, Cazaban, Basarabescu, Sandu-Aldea etc. și nu arare-ori cu colaborarea mai bătrânilor: N. Iorga, G. B. Duica etc., dându-și cu toții întâlnire în coloanele *Lucefărului*, pentru a se cunoaște și a fi cunoscuți pe întreg rotogolul pământului românesc; pe deasupra granițelor despărțitoare de frați.

Ce a însemnat „*Lucefărul*“ în mișcarea noastră culturală — mai ales aci în Ardeal — nu aș putea spune în acestea câteva rânduri. O svăcnire de tinerețe, de avânt, inițiată la vreme și într'o atmosferă contimporană cu Sămănătorismul dela București, îmbrățișând tot aceea ce putea să intereseze un public cetitor inteligent, pe treapta de cultură pe care și-o puteau câștiga pe atunci: avocații, doctorii, profesorii, preoții și dascălii noștri: poezie, literatură, muzică, artă plastică, teatru, critică literară binevoitoare, mici biografii, apoi vederi, reproduceri de icoane și tablouri celebre ori naționale, totul încadrându-se în largă idee a unității noastre culturale, într'o vreme când de cealaltă unitate, cea de astăzi, nu se putea vorbi, decât în șoapte ori în pilde și asemănări! Al. Ciura *preotul și profesorul dela Blaj* și-a avut aci partea sa de merit, atât prin calitatea de *șefredactor*, cât și prin contribuția sa literară cu acelea duioase schițe și icoane, în stil de foileton, scrise modest, ca și însuși omul, pline însă de o sinceritate de sentimente, cari emoționează și astăzi lumea noastră ardeleană. — Căci A. Ciura a fost și a rămas toată vremea *un scriitor ardelean*, nu atât prin limbajul său care nu diferia prea mult nici pe aceea vreme de limba bună literară dela București, cât mai cu seamă a rămas ardelean prin temele schițelor sale, luate din mediul ardelenesc.

Personal, nu știu dacă a cunoscut mai de aproape Vechiul Regat. „O săptămână în țară“, cu ocazia expoziției din 1906, prinsă în „note cu creionul“, publicate într-o anumită colaborare în „*Revista politică literară*“, de pe vremuri a lui A. Ciato, este tot, ce știu că ar fi scris în legătură cu Vechiul Regat. Și chiar mai târziu, el a rămas acelaș om, retras în interiorul său ori într'un cerc de prieteni sinceri, suflet sfiicios și împăcat cu situația de primul director al primei școli secundare din capitala Ardealului. În vreme ce alții au îndrăznit mai mult și, s'ar zice, că au reușit mai departe în aceasta viață, fără să fi avut la activul lor nici pregătirea și cultura sufletească a lui Al. Ciura, nici trecutul lui de activitate, ca profesor, ca scriitor, ca gazetar în slujba programului și idealului politic național. — Despre aceasta din urmă calitate ar putea mărturisi și face dovadă colecțiile de pe atâția ani ale „Unirii“ noastre, și ca să amintesc un singur articol: proclamația care începe cu cuvintele „*A bătut ceasul*“, din primul număr al „Unirii“ zilnice, din ziua constituirii, la 4 Noemvrie 1918 a celebrului Consiliu Național dela Blaj, proclamație scrisă și citită de pe vârful unei mese, așezate cu acel prilej în fața Catedralei din Blaj, de către Al. Ciura!

* * *

L-am întâlnit ultima oară în toamna anului 1935. Nu știu, prin ce minune a reușit cel mai aproape dintre vechii prieteni, O. Prie, ca să-l aducă la Blaj, la culesul viiei din hotarul Ciufudului, în aceea splendidă zi de sfârșit de Octomvrie. Am stat de vorbă cu toții împreună: Ciura, Prie, I. Agârbiceanu, A. C. Domșa etc. Am închinat câte un păhar de must, (din recolta anilor trecuți!) și am propus, între altele, să scoborîm dealul, să stăm și în oraș încă vreo 2 ore, în societatea și a altor prieteni și admiratori, până la întoarcerea trenului de seara. Al. Ciura m'a refuzat cu blândețe. Și eu nu am mai insistat.

...Am înțeles, înduioșat, că îi era parecă frică de răscoala amintirilor. Amintiri dintr'o vreme, când nu se abătuseră peste capul lui moartea soției sale, a unui ginere iubit, și grija pentru alte două flice, și 2 nepoțele, orfane astăzi..

De atunci nu l-am mai văzut.

Astăzi, el e plecat dintre noi pentru totdeauna. Durerea noastră îl însoțește în drumu-i spre seninele plaiuri ale Elyseului.

În Pantheonul neamului s'a mai adaus un nume: *Al. Ciura scriitor, flu al Blajului.*

Ave, amice Alexandre!

V. MACAVEIU

NĂDEJDEA RUSIEI PRAVOSLAVNICE: ROMA

Cumplita încercare prin care tocmai trece ortodoxia rusă, îndreaptă stăruitor privirile tot mai multora, chiar dintre bisericani ruși pravoslavnici, spre centrul unității creștine, care a fost în toată vremea Roma papală, și spre urmașul de drept și de fapt al corifeului Petre care fusese încredințat de însuși dumnezeescul Intemeietor al Bisericii să-și întărească frații ajunși la strîmtorare. Mănunchiului de elită de pe lângă colegiul „Russicum“ din Cetatea Veșnică i-se alătură, în respect și încredere față de Sfântul Scaun, multe alte personalități marcante din diaspora muscălească, indiferent c'au intrat formal în legăturile supușeniei și ale dragostei cu Capul Văzut al Bisericii Domnului, ori ba.

Dintre aceștia din urmă face parte renumitul profesor *Nicolae Arseniev* dela Univ. Königsberg-Varșovia. Urgia abătută asupra bisericii rusești îl face să se cutremure, dar nu să desnădăjduiască. Dimpotrivă — după cum apare dintr'un mișcător și luminos articol publicat în revista *Irénikon* (Noemvrie-Decemvrie 1935) — suferințele compatrioților săi creștini îl fac să întrezărească apropiata unire a părților acum vizibil separate ale Corpului mistic al Domnului. „Crucea lui Hristos e calea unirii, pentru că participarea la suferințele sale, purtarea Crucii sale se face pentru *întregul său Corp*, care este Biserica“. Au înțeles această indicație de sus card. Mercier, card. Innitzer dela Viena și arhiep. de Canterbury. Nu însă organizațiile creștine internaționale, cum e „Consiliul Ecumenic“ și altele, cari prin organizația și tendințele lor se apropie de Societatea Națiunilor.

Nădejdea mântuirii, după *A.*, rămâne și de astădată Roma papală. Aceasta va ști să plinească lipsele necazurilor lui Hristos în propriul său trup, pentru trupul Lui care este biserica (Col. 1, 24): va lua parte reală și activă la suferințele *Bisericii rusești* și nu numai la ale minorității catolice din Rusia, fără să utilizeze această situație pentru o propagandă „diplomatică“ ori pentru ceva proselitism indiscret, profitând de slăbiciunea exterioară a bisericii ruse. Ceeace Arseniev mărturisește că-i convins, din procedura dela 1920 și 1932, a Sf. Părinte dela Roma, că nu-i, și nu poate fi, cazul. Asta ar însemna să te bucuri de nefericirea altuia.

„Chiar din contră — scrie dânsul în menționatul apel: „Căile spre Biserica Unificată“, publicat în *Irénikon* — noi credem că tocmai Bisericii Romei îi aparține cealaltă inițiativă, cea adevărată, aceea a participării reale la purtarea crucii prin slujba dragostei, pentru că pe calea acestei împrumutate slujbe a iubirii se

făcea și se întăria unitatea Bisericii din vechime. Nu este altă cale nici pentru păstrarea, nici pentru refacerea unității.

Am dori ca Biserica Romei să conducă întreagă lumea creștină în calea participării active la suferințele Bisericii ruse printr'un maximum de efort spiritual și de acțiune practică, fără teama problemelor și dificultăților politice.

Holdele sunt albe, dar nu sunt muncitori. „Rugați Stăpânul holdelor să trimită lucrători în țarinile sale“.

Cine va asculta pe cei ce strigă ziua și noaptea? Dumnezeu îi va asculta; dar oare frații ba? și nu le vor da mână de ajutor?

Calea reală spre adevărata unire a bisericilor este așadar participarea noantră — profund reală și profund mistică în purtarea Crucii ca și în biruință. Ceasul a sosit și vremile ne zoresc. Bineînțeles: dacă nu vom pierde momentele pe cari însuși Dumnezeu poate că le-a marcat, — respectându-ne întru toate libertatea, — drept început al reunirii (sigure, deși fără îndoială treptate) a trupului său sfășiat, într'un trup orânduit sub capul Hristos.

Barem de-ar face Roma din nou dovada că-n ea trăiește spiritul principilor Apostolilor; că în ea activează spiritul care făcuse pe Pavel să zică: „Fără de cele din afară năvăliri asupra mea, în toate zilele, grija tuturor bisericilor. Cine este neputincios și eu să nu fiu neputincios? Cine să smintește și eu să nu mă aprind?“ (2 Cor. 11, 28—29).

Noi așteptăm ajutor frățesc; și încă numai decât. Situația din Rusia întrece măsura puterilor omenești; vremea nu așteaptă. Participarea reală la suferințe; participarea reală care se dăruiește, fără nici o măsură, iubirii, *ne oprindu-se în fața nici unui obstacol*, face să crească participarea noastră la viața unică a Spiritului care umple Biserica. Cari sunt în concret aceste căi reale? Ar fi greu să le precizeze cineva, pentru că eficacitatea lor ar atârna de faptul că *ar porni direct dela Sfântul Scaun*, și că ar purta pecetea sentimentului rezponsabilității sale față de imensa și teribila problemă ce interesează întreagă lumea creștină. Mi-se pare deci a fi ceva temerar și deplasat a voi să-i trasezi o linie de conduită. Eu îmi permit doar' atâta: să apelez la inițiativa și sollicitudinea sa tradițională, în numele creștinilor cari sufer în Rusia“.

Cu neputință să cetească omul aceste rânduri ale valorosului teolog rus, fără să fie profund mișcat. Și fără să rămână pe gânduri. — Spun atât de mult celui ce știe privi realitățile în față, fără patimă..! Realități de altă dată și de acum. Istoria bisericeii a înregistrat doar' deatâtea ori paradoxul învierii celei slavite, cu viața care a răsărit din mormânt. Și toate semnele arată că Rusia de mâine va adevăra și ea adagiul vechiu și probat: Per cruceam ad lucem.

DUMITRU NEDA

DIN VREMILE TRECUTE

Viața elementului românesc ardelean, din scaunele ori districtele, unde locuia amestecat, sau în comunitate de interese, cu cele trei națiuni privilegiate: Ungurii, Sașii și Săcuii, a fost veacuri întregi un adevărat chin. Națiunile amintite, favorizate prin atâtea îngrădiri de legi și scutințe, împiedecau pe Români dela cele mai elementare manifestări de revindicare a drepturilor consfințite prin un șir întreg de mărturii istorice, până când în cele din urmă, au fost deposedați de toate libertățile publice și individuale, rămânând legați de glie în sensul cel mai adânc al cuvântului.

Di V. Șotropa în studiul: „Soarta Românilor din satele săsești” publicat în revista: *Arhiva Someșană* din Năsăud (Nr. 18—1936) întemeiat pe acte, documente și procese verbale, păstrate de către magistratul săsesc din Bistrița, desvelește scene pline de dramatism din luptele purtate câteva veacuri de către Români din Valea Rodnei și ținutul Bistriței contra tiraniei Sașilor asupritori. Români lipsiți de toate drepturile erau întrebuițați de Sași la muncile cele mai grele, iar atunci când îndrăsniau să ceară îngăduința de a-și ridica un bordeiu ori o biserică smerită din lemn, întreaga comunitate săsească a regiunii se ridica în picioare, protestând contra acestor încercări făcute de Valachi, de a le încălca vechile drepturi și privilegii, și cerând alungarea acestor rebeli de pe pământurile lor.

Românilor veniți dinspre Moldova, și așezați în localitatea Vermeș — prin anii 1630 — li-se dă voe să rămână aici, însă condiționat, ca să le stea la îndemâna Sașilor, făcându-le orice serviciul vor cere aceștia, și mai ales să-i apere și să-i ocrotească de dușmani. Câțiva ani mai târziu, atunci când acești Români cer voe să li-se îngăduie ridicarea unei biserici, li-se permite, însă cu îndatorirea, ca și ei să contribuie în mod egal cu Sașii la toate sarcinile comunale, și dacă va fi nevoie să-i ajute pe aceștia să-și zidească case parohiale și biserică săsească.

În veacul următor, la 1724, când Români din comuna Tonciu roagă magistratul bistrițean să le dăruiască și lor o palmă de pământ, unde să-și îngroape morții, autoritatea săsească de teama ca nu cumva în viitor Români să-și ridice pe locul cimitirului și biserică, le refuză cererea, îndemnându-i să plece și să locuiască în satele vecine, unde conașionalii lor au biserică și cimitir, ori să se îndepărteze în altă parte a ținutului valah din Valea Rodnei.

Români din localitatea Petriș se plâng la 1747, că Sașii nu le dau voe să-și clădească locuințe, amenințându-i cu cele mai aspre pedepse, ba-i obliga să țină și sărbătorile săsești. Cei din Sângeorzul Săsesc în repețite rânduri se plâng magistratului de nedreptățile

făcute lor din partea Sașilor, însă oficialitatea bistrițeană în loc de dreptate, le trimite răspunsul, „că e largă lumea, să mergeți la vechile voastre moșii, căci în vidicul acesta Valachimea n'are moșie“.

Astfel de plângeri ridicate de Români se țin lanț timp de două veacuri, Sașii fiind hotărâți să nu cedeze nimic din drepturile lor. În cele din urmă la 1761, o parte din Românii cari locuiau în ținutul Rodnei, fiind înrolați și încorporați ținutului grăniceresc, se vor învrednici de o soartă ceva mai bună.

Di V. Bichigean reproduce plângerea celor 22 comune valahe din ținutul Rodnei, înaintată la 30 Iulie 1761 „privitor la dijme, stingerea și căraușitul varului, la robotă, crășme, folosirea munților și la morărit“, apoi raportul comisiunii încredințată cu cercetarea doleanțelor poporului valah, și ale magistratului din Bistrița.

Di I. Moisil dăpână firul amintirilor legate de viața studențească din Viena anilor 1870—1890, înfățișând colonia studențească română din capitala Austriei, cu preocupările ei din toate domeniile. Sunt pline de farmec ședințele societății „România Jună“ la cari se adunau studenții români din toate provinciile, odată pe lună, și unde pe lângă partea programului de haz și glumă, era cealaltă parte mult mai bogată, alcătuită din conferințe critice, discuțiuni și declamațiuni, care a contribuit în o largă măsură la închegarea spirituală a acestui tineret în „cugete și simțiri“.

Documentele bisericești publicate de Păr. *Șt. Buzilă*, înfățișază o serie de aspecte ale satului românesc din Valea Rodnei și ținutul Bistriței, între anii 1838—1849. Vicarul episcopesc, la 22 Iulie 1840, înștiințează pe toți preoții districtului Bistriței, despre vizitația canonică pe care o va face aici, în vara acestui an, episcopul Blajului, și le dă o serie întreagă de îndrumări, cum să se pregătească în vederea acestui mare eveniment. Cimitirele și bisericile — înlăuntru și înafară — să fie curățate și îngrijite, „podelele și pietrele spălate frumos“... Apoi „tot ce-i de aur argint, aramă sau cusutor și fier trebuie să fie frecat cu cenușe, sau cu făină de căramidă, ca să sclipească“.

Casele parohiale și grajdurile lor, vor fi deasemeni oglindă de curățenie, așa încât ochiul episcopului să nu descopere niciăiri nici o urmă de desordine. Instrucțiunile nu uită nici de masa episcopului și sfetnicilor săi: „În locuri unde va fi de mas sau de prânzit, să se îngrijească toate fețele bisericești de material pentru bucătărie carne, galițe tinere și grase, unt, ouă, pește sărat și pâne frumoasă“.

Multe supreștiții pe cari le are poporul nostru așa de adânc înrădăcinate în viața lui sufletească, și transpuse de multe ori în cadrul ritualului creștin, sunt combătute prin mai multe scrisori

circulare ale acestui vicariat. În unele sate era obiceiul ca mirii cu ocazia cununiei să-și aducă deacasă o pătură în biserică, pe care să stea tot timpul serviciului religios. La 1846 li-se comunică preoților, să caute să înlăture acest obicei necuviincios din biserică, „Au venit înainte mai multe comedii, pentru țolul, care s'au obișnuit în unele sate a-l duce în biserică, și a sta mirii pe dânsu sub cununie. Acesta de multe ori e plin de pureci, de sar pe haina cea albă a preotului: cu altu se duc ștelnițe în biserică, de îți este mai mare greutatea văzându-le mergând pe icoane în sus.. prin astea prin toate se face numai spurcarea sf. biserici și batjocură pentru străinii cari merg la cununie“. Preoții pe viitor vor interzice acest obicei iar pe credincioșii cari nu le vor da ascultare, „frățiile voastre nu-i veți cununa. Restul revistei cuprinde câteva comunicări legate de viața culturală și comercială a Românilor din Valea Someșului și ținutul Rodnei.

ȘTEFAN MANCIULEA

„AVORTURI ÎN MASSĂ“

Buletinele publicate de Institutul demografic al României nu se mai pot citi, în vremea din urmă, fără strângere de inimă. Nu pentru că ar fi rău întocmite. Dimpotrivă. Dar cu cât sunt mai îngrijite, cu atât sunt și mai îngrijorătoare. Din coloanele lor de cifre bine rânduite pânđește la tot pasul chipul fioros al morții. Încet, dar continuu și progresiv, mortalitatea infantilă crește, iar *natalitatea scade mereu*; așa că excedentul natural din zi în zi e tot mai mic. În partea cea mai sănătoasă a țării, în Muntenia, după datele pe Octomvrie 1935, acest spor a scăzut dela 20.60/00 la 17⁰/00. Oricât s'ar spune că încă și acest procent e bun în comparație cu situația din multe alte țări, nu se poate nega că primejdia este mare. Am pornit pe pantă în jos. Răul e în creștere. Unde și cum ne vom putea opri? Aceasta e întrebarea de care depinde viitorul neamului.

Desigur, noul cod penal, cu *dispozițiile privitoare la avort*, nu constituie, în privința aceasta, nici un motiv de bucurie. Se știe doar, că această lentă stingere a vieții neamului e provocată mai ales de teribila crimă a uciderii copiilor nenăscuți. Ravagiile ei le-a descris, plastic, chiar d. ministru al justiției, *Valeriu Pop*, în discursul rostit în Adunarea deputaților pentru a susține noul cod penal. Iată ce a spus, între altele, Dsa: „[...] Avorturile, spre fericirea noastră, sunt generalizate pentru moment numai în cadrul populațiunei urbane. Dar să nu credeți că primejdia nu pânđește satele; căci dela orașe radiază către sate tendința de a scăpa de urmările maternității. La țară — onoare tuturor doctorilor, cari au conștiință — dar mișună oameni nepregătiți și lipsiți de orice conștiință cari, fără certificatul colegului sau *cu certificatul, obținut*

pentru o sută de lei, fac avorturi în massă. În fiecare zi, în fiecare săptămână cad hecatombe de copil, cari ar putea să constituie un razim pentru afirmarea noastră de viitor — Te cuprind fiorii în fața acestui tablou îngrozitor. Avorturi în massă, hecatombe de copii uciși săptămânal, zilnic, pentru câte o sută de lei. O sută de lei viața de om. Așa se prețulește astăzi pe piața românească, la bursa „conștiinței” doctorilor noștri. O sută de lei pentru certificatul de liberă asasinare. Nu se poate închipi ceva mai crâncen și mai dezolant.

Și asta a fost așa până acum, când legea opria cu totul avortul, socotindu-l delict în toate împrejurările. Nici măcar frica de pedeapsă n'a reușit să ridice prețul unui certificat de omor peste 100 lei. Atât este de mare concurența ce și-o fac ucenicii lui Esculap în infinita lor sete de arginți. Dar ce va fi mâine? Noul cod nu mai socotește delict în toate împrejurările „înteruperea sarcinei”, adică uciderea copilului în sânul mamei. Cel puțin în anumite cazuri, când viața sau sănătatea mamei e în pericol, permite avortul. Ce ușor va fi, pentru aceiași călăi cu diplomă universitară și fără conștiință, să constate existența acestor cazuri admise de lege totdeauna, dar absolut totdeauna, când li-se va cere. Și când nu li-se va cere, dar le va suride ispita câtorva hârtii albastre pe care nu se vede sângele victimei nevinovate. Dacă astăzi „mișună oameni nepregătiți și lipsiți de orice conștiință” cari „fac avorturi în massă”, ce va fi mâine, când aceleiași „conștiințe” i-se va cere un simplu certificat despre „agravarea unei boli” de care suferă cucoana? Care cucoană nu suferă de o sută de boli? La cât se va reduce atunci prețul certificatelor medicale, asupra cărora nu mai planează amenințarea nici unei pedepse? Cât va costa atunci o viață de copil în România creștină? Ne îngrozim și numai gândindu-ne la perspectivele ce se deschid!

În fața lor, în toți creștinii și românii conștiinței trebuie să sporească sentimentul datoriei ce se impune de-a-și concentra toate puterile întru întărirea singurului resort care a mai rămas să apere viața ce mijeste în sânul mamelor, anume: credința în Dumnezeu. Nu spunem noi acest lucru, ci un medic, întemeiat pe știință și experiență bogată. În „Adevărul” din 17. 3. 36. d. *Dr. Cornel Iubaș* scriind despre „avortul și noul cod penal”, între alte considerațiuni cari nu sunt toate acceptabile, are și următoarea constatare vrednică de toată luarea aminte: „Avortul este o boală a societății, care seceră victime în toate clasele păturii omenești, mai mult însă între funcționari, între oameni săraci și între acei cari mai puțin își au îndreptată fața și sufletul către Dumnezeu și biserică. Căci incontestabil, între aceia cari din comoditatea traiului, din cauza funcțiunii sau a mizeriei, nu voiesc a trece peste unul sau doi copii, sunt

mulți alții, ale căror legături sufletești cu Creatorul și biserica au slăbit. Să fiu crezut, căci așa este. Experiența mea m'a făcut să constat, și spre fericire la țărani *mai mult credința în Dumnezeu este, care apără fructul abdominal al femeii gravide*”.

Intr'adevăr, după ce legea omenească a renunțat de-a mai apăra viețile ce înmuguresc, nu ne mai rămâne decât apelul la legea lui Dumnezeu. Să-l facem cât mai stăruitor și să căutăm a-i dat cât mai amplă rezonanță în sufletele credincioase!

A. P.

VECHIU PROIECT DE UNIRE INTRE RUSIA ȘI ROMA

Una în credință cu Scaunul sf. Petre la începuturile încreștinării sale, Rusia s'a rupt și ea de Roma papală, odată cu Bizanțul kerularian, de care între altele o legau și formele rituale. Ruptura aceasta i-a durut mult pe Vicarii Domnului cari au știut aprecia în toată vremea valoarea sufletului rusesc și aportul ce ar însemna pentru spiritualitatea creștină dacă ar reintra în ambianța înălțătoare și generatoare a creștinismului integral, neîmpușinat și nealterat de răutatea omenească. De aceea s'a încercat de repetate ori o apropiere de patria Sf. Vladimir, cu gândul de a o câștiga pentru refacerea unității de credință cu Roma vârhovnicului Petre. Așa sub Inocențiu III, Onoriu III, Gregoriu IX și Inocențiu IV. Dar fără ceva rezultat pozitiv, până la săborul din Florența, sub Eugeniu IV, când mitropolitul Isidor al Moscovei la 1439, în numele bisericii sale, face mărturisirea de credință și intră în staulul adevăratei Biserici a lui Hristos. Puterea lumească însă a zădărnicit acest act de măreție morală și a trebuit să treacă sute de ani până când un cap încoronat din familia Romanovilor să arate multă înțelegere și bunăvoință pentru revenirea la matca veche și sfântă.

Acesta a fost țarul *Paul I*, urmașul Ecaterinei II, crudela prigonitoare a uniților și a catolicismului peste tot. Paul I e acela care cere Papii prin scrisoarea sa din 11 August 1800 să recunoască formal „Societatea lui Isus” desființată la 1773, dar printr'o rânduială de neînțeles a Proniei cerești, rămasă în ființă chiar în Rusia ortodoxă, în urma faptului că aci nu se publicase bulla papală de suprimare. Ba se întărise simțitor, întru cât în scurtă vreme numărul jezuiților din Rusia Albă dela 162 se ridică la 358, și pe lângă colegiile din Polotsk, Petrograd și Mohilev ridică noi case la Riga, Odessa, pe Volga, în Astrakan, în Urali, în Siberia. *P. Gruber*, superiorul jezuiților din Petrograd, e în termeni intimi cu țarul. Lucrurile ajunseseră până acolo, — după cum scrie bazat pe documente, *Italo Rosa*, în „Osservatore Romano” din 1 Ian. c., — că împăratul tuturor Rușilor nu odată s'a destăinuit P-lui Gruber: „E i

sunt catolice cu inima, încercați de convingeți pe vlădicii noștri cu pleo-
doarile voastre". — Și ca o dovadă că vorbește din convingere și
cu cel mai serios gând de a trece la fapte, și-a exprimat Sfântului Pă-
rinte, prin P. Gruber, dorința de a primi cât mai curând cu putință,
în calitate de Legat Apostolic, un om evlavios și prudent, în chip
deosebit acasă în felul de a trata atari afaceri. Dealtminteri scri-
soarea din chestiune precizează că respectivul nu va mai întâmpina
greutățile de odinioară, pentru că pricina disensiunilor a fost înde-
părtată din cale.

Ca atâtea planuri binecuvântate însă, nici acesta n'a putut fi
dus la îndeplinire. Paul I a fost asasinat și cu aceasta tot planul
unirii bisericești s'a năruit. Deși făcuse pași foarte înaintați. Msgr.
Arezzo, omul trimis de Pius VII în capitala de pe malurile Nevei
direct în scopul pregătirii terenului pentru reunirea religioasă a
Rusiei cu Roma, scrie Sfântului Scaun în 1893 că lucrurile merg bine.
Nu numai între mireni ci chiar și clerul înalt rusesc, între cari câțiva
episcopi și mitropolitul Ambrosie, sunt cu mare simpatie față de
catolicism „și nu așteaptă decât un impuls dela Curte ca să în-
ceapă desbaterea mult doritei uniri cu Biserica latină. Această
unire ar fi și avut loc dacă împăratul Paul I n'ar fi fost lovit de o
moarte prematură și violentă. El era pozitiv hotărât să pună odată
capăt atât de îndelungatei și încăpăținatei desbinări a bisericii ru-
sești". Ce serios se gândea țarul la acest pas se vede și din faptul
că însărcinase pe *ducele de Serracapriola*, ministru Curții napolitane
la Petrograd, să scrie în numele său (al țarului) la Curtea din Nea-
pol, întrebându-o: n'ar face aceasta pe mijlocitoarea în tratativele de
împăcare a Bisericii ruse cu Sf. Scaun? „Numitul ministru a pri-
mit bucuros această însărcinare, — notează *Arezzo*, — și-a făcut scri-
sorile și le-a expediat numai decât Curții sale. Hârtiile acestea erau
încă pe drum, când Paul I a încetat din viață, și cu moartea aces-
tua s'a spulberat și proiectul doritei reuniri..

De ce a fost să se termine în chipul acesta un gând atât de
sfânt în sine? — Taină a Provedinței. Urmașii lui Paul I numai
suflete cari să fi susținut o biserică ce nu s'ar fi împăcat cu cesaro-
pismul țarist n'ar fi fost. Și cele de pe urmă poate ar fi fost mai
rele ca cele dintâi. Nostalgia unirii în credință cu Roma n'a putut-o
desrădăcina însă cu totul din conștiința rusească nimeni. Ba, cum apare
din observațiile recente ale Msgr. d'Herbiguy (*L'âme religieuse des
Russes*), Mc. Cuttagh (*The bolchevich persecution*) și Brocchieri (*Al
vento delle steppe*), urgia bolșevică a contribuit mult ca acea nos-
talgie să fie mai limpede, mai vie, mai zoritoare ca oricând în trecut.
— Și nu-i de crezut că cerul nu se va milostivi să îplinească în
sfârșit dorul cel mai curat al celor mai buni din imensa împărăție
a Rușilor pravoslavnici.

CRONICI — INSEMŢĂRI

Pacea în primejdie

Europa trece din nou prin spaimel mortii. Deasupra ei se adună nori grei, vestitori de furtună. — Armata lui Hitler a ocupat zona demilitarizată a Renaniei. Tratatel de pace, ca şi cel dela Locarno propus şi aprobat solemn şi liber de Germania, au fost arătate încă odată simple »petece de hârtie«.

Gestul prusac este o făţişe provocare. Justificarea invocată de Hitler este vorbărie goală. Pactul franco-sovietic nu poate fi socotit drept violare a pactului locarnian, din moment ce Germania a fost invitată să intre şi ea în această convenţie. De altfel Franţa l-a încheiat cu ştirea şi aprobarea puterilor garante şi e gata şi acum să primească judecata curţii internaţionale de justiţie din Haga. Ceeace Germania refuză. — Hitler invocă, apoi, »onoarea germană«, care nu mai poate tolera să nu fie tratată pe picior de absolută egalitate cu celelalte ţări suverane. Dar întâia datorie de onoare este respectarea cuvântului dat şi a tratatelor încheiate. Mai ales dacă ele s'au făcut cu întregul şi liberul tău consens.

Totuşi, Führerul a declarat categoric, sub jurământ, că Germania vrea pace. Şi discursul lui din Reichstag are, fără discuţie, nota sincerităţii. Această dorinţă însă, oricât de vie şi întărită cu jurăminte, n'are nici o valoare atâta vreme cât faptele distrug radical însăşi temeliiile păcii. — Stranie contradicţie între vorbe şi fapte. Care să-i fie explicaţia? Ni-se pare destul de simplă. Rădăcina ei este în situaţia economică a Germaniei şi în doctrina naţional-socialistă. Economiceşte Germania e distrusă. Fără colonii şi fără debuşuri pentru industria ei formidabilă, a ajuns în chip fatal la un şomaj insuportabil. Pentru a da milioanele lucru, Hitler a pus în funcţiune industria armamentu-

lui. Aceasta, la rândul ei, mână în chip fatal la fapte de arme. — De altă parte, doctrina naţional-socialistă divinizează rassa şi naţiunea. Nu vrea să recunoască valori absolute, supranaţionale. De aceea se găseşte pe picior de război şi cu Biserica. Urmarea acestui spirit de exaltare naţională şi de cult rassist este un particularism intolerant pentru tot ce-i universal. Nici vorbă nu mai poate fi, după dogmele lui, de consimţirea la anumite sacrificii pe cari trebuie să le facă toţi cei cari trăiesc în societate, de dragul societăţii şi pentru respectarea drepturilor altora.

Această rădăcină a răului face, totodată, ca să fie extrem de grea aflarea unei soluţiuni mulţumitoare. Atât situaţia economică a Germaniei cât şi psihoza hitleristă, care ţine în delir spiritul german, sunt greutăţi aproape cu neputinţă de înlăturat. Bunăvoinţa, care nu lipseşte nici din partea Angliei şi nici a Franţei, nu poate produce această minune. De aceea îngrijorarea lumii este din ce în ce mai mare. În faţa ei, noi n'avem alta de făcut decât să urmăim porunca creştinească de a »spera contra speranţei« chiar şi a cere tot mai stăruitor, neîncetat, dela Dumnezeu pacea pentru toată lumea, pacea care, după vorba Papii Pius XI, »este prima condiţiune a tuturor bunurilor«. (a).

Cateheză prin poştă

Iubirea e inventivă. Indeeobi când e vorba de suflete, această pornire e ca şi atot ştiutoare şi atot puternică. Află că şi săvârşeşte lucruri de necrezut.

Pentru păstorii sufleteşti ai catolicilor din *Australia* problema catehizării celor mici a fost şi este una dintre cele mai chinuitoare. Pe imensa întindere a acestei părţi de lume, din 6 milioane de locuitori cam a patra parte sunt oiţe din turma lor. Dar în majoritate

covârșitoare, catolicii trăiesc răsfirați în colonii mai mărunte printre cei de altă credință. Și e cu neputință să fie instruați toți copiii acestor familii în ore regulate de cateheză. Căci nu sunt atâția preoți și catiheti.

Neajunsului acestuia i-a venit de hac anul trecut pr. Dr. Hannan din Melbourne prin aceea, că a inițiat instrucția religioasă pe cale epistolară. Rezultatul e splendid, după cum scria „*The Universe*” nu de mult: la această instrucție iau parte peste 10.000 copii din diaspora australiană. La răstimpuri regulate elevii primesc »lecțiile« tipărite. Și tot la intervale convenite trimite și ei, în scris, răspunsurile lor a căror corectare o fac, benevol, mulțime de Surori-invitațoare. Cu încheierea cursurilor preoții își cercetează școlarii și s'au constatat că n'au de făcut cu aceste prilejuri decât jumătate de muncă, idelle de temelie ale credinței fiindu-le lămurite prin metoda epistolară.

S'a mai constatat apoi și aceea că prin aceste cursuri se ajută nespun de mult și la răspândirea presei, întru cât participanții la cursuri, ori părinții lor, de regulă se hotărăsc, apoi, să le continue, abonându-și o gazetă ori revistă socotită potrivită pentru aceasta. (n)

Papa canonizărilor

cum mai e numit actualul Pontific Roman, în răstimp de doi ani și jumătate, din 1 Ian. 1933 și până în 30 Iunie 1935 a trecut în albul Fericiților, respectiv al Sfinților, 23 de eroi ai virtuților creștine. Catastihul acestor suflete albe (cu anul săvârșirilor din viață), după *Nouvelle Revue Théologique* din Paris, e următorul: a) *Beatificați*: Maria E. Pelletier (1868); Vincenția Gerosa (1847); Gemma Galgani (1903); Iosif Pignatelli (1811); Ecaterina Labouré (1876); mucenicii R. Gonzales, Alf. Rodriguez și Ioan de Castilo (1628); Ant. M. Claret (1870); P. R. Rouge (1789); Ioana E. Bichier des Anges (1838). — b) *Canonizați*: Andreiu H. Fournet (1834); M. Bernadetta Soubirous (1879); Ioana A.

Touret (1826); M. Mihaela (1865); Luiza de Marillac (1660); Iosif B. Cottolengo (1842); Pompiliu M. Pirotti (1776); Teresa M. Redi (1770); Don Bosco (1888); Conrad de Parzham (1894); Iohn Fisher și Thomas More (1535). Lipsesc din acest catalog numele celor trecuți în rândurile Venerabililor, cari încă sunt destul de numeroase. (n).

Onisiforisme

La p. XXX-XXXI a broșurii sale *Nulitatea Concordatului*, d. profesor universitar dela Cluj, membru corespondent al Academiei române etc. etc., scrie textual: »V. Goldiș spune la p. 19 a raportului său, tipărit sub titlul *Concordatul*, un lucru extraordinar de grav, pe care, cu câteva luni înainte de moarte, l-a confirmat și în fața judecătorului de instrucție. El spune, anume, că în cursul tratativelor cu Sf. Scaun a cerut să se fixeze în textul Concordatului că anumite chestiuni despre care proiectul prevedea că se vor rezolvi „de comun acord prin S. Scaun și Guvernul român” (sublinierea este a d. Onisifor!), — Guvernul înțelege să fie rezolvite „prin lege”. La această propunere, reprezentanții S. Scaun au răspuns că »nu văd nevoia unei asemenea schimbări ori adăugiri la textul Concordatului, de oarece S. Scaun nu poate să impună Guvernului român modalitatea prin care va da în asemenea cazuri aprobarea sa și că, astfel, textul actual nu împiedică Guvernul român, ca aprobarea să o dea totdeauna prin lege. Am luat cunoștință de această declarațiune, dar totuș pentru evitarea oricăror eventuale neînțelegeri în viitor, am insistat ca S. Scaun să dea în scris această declarațiune. Cererea mi-s'a acordat etc.«.

Ce afirmă aci d. Onisifor? Că Goldiș s'a înțeles cu Vaticanul ca »anumite chestiuni« — rețineți bine cuvintele! — despre care Concordatul spune că se vor rezolvi de comun acord între S. Scaun și Guvernul român, să fie rezolvite prin lege. Rezumatul e clar,

nu? Care sunt acele anumite chestiuni? Iată-le: mutarea sediului episcopiei Gherlei la Cluj; fixarea sediului noii dieceze de nord; modificarea circumscripțiilor provinciilor ecleziastice și ale eparhiilor (art. II); numirea episcopilor, a coadiutorilor cum iure successionis și a șefului spiritual al Armenilor; abaterile dela cetățenia română a lor (art. IV); abaterile dela cetățenia română a canonicilor (art. XI); abaterile dela cetățenia română a profesoriilor de teologie (art. XVI); stabilirea în țară a noilor ordine și congregațiuni religioase și deschiderea de case noi din partea ordinelor și congregațiunilor existente (art. XVII); dificultățile care s'ar ivi în jurul interpretării Concordatului (art. XXII). Pentru toate aceste „anumite chestiuni“ Concordatul prevede acord între s. Scaun și Guvern. Ar urma deci, după ceea ce afirmă d. Onisifor că spune Goldiș, că pentru toate ar trebui legi.

Să vedem acum ce scrie Goldiș la pagina 19 a raportului său tipărit sub titlul: *Concordatul*. Iată ce scrie: »In articolul XVII din ultimul proiect de Concordat al Vaticanului se fixează la punctul 5 că »noui ordine și congregațiuni religioase se vor putea așeza în România și cele existente actualmente vor putea deschide noi case numai cu aprobațiunea dată de comun acord prin s. Scaun și guvernul român«. Guvernul liberal în proiectul său de întimpinare a primit acest text, dar ceruse ca s. Scaun să ia cunoștință, că guvernul român înțelege să dea *prin lege* aprobarea sa în asemenea cazuri. În consecință, fiind convins de importanța acestei cereri a guvernului liberal, am insistat ca dispozițiunea respectivă să fie cuprinsă în însuși textul Concordatului, ceea ce nu ceruse guvernul liberal« etc. (restul ca la d. Onisifor).

Ce spune deci Goldiș? Spune că a cerut să se introducă în textul însuș al Concordatului, dispozițiunea că *aprobarea pentru așezarea în țară a noilor*

ordine și congregațiuni religioase și pentru deschiderea de case noi din partea celor existente actualmente, guvernul o va da prin lege. Spune Goldiș ceea ce afirmă d. Onisifor că spune? Evident, nu. La noi, la catolici, fapta asta se numește cu un nume urit. Nu știu, cum o numesc ortodocșii. Probabil tot ca și noi.

Dar asta nu e singura faptă de acest fel a pedagogului clujan. Dacă ar fi singura, nu ne-am putea ține de cuvânt, descoperind cititorilor în curs de zece ani în fiecare număr câte una, cum le-am făgăduit. (p).

Surpătorii autorității

Nu există societate omenească fără autoritate conducătoare. E o lege a firii aceasta, care nu poate fi înfrântă. — Logic și firesc, prin urmare, slăbirea respectului datorat autorității constituite este un semn de boală pentru oricare organism social. Dacă nu se vindecă la timp, aduce cu certitudine distrămarea.

Situația noastră este, din acest punct de vedere, cât se poate de îngrijorătoare. Scade mereu cinstirea autorității. Obrăznicia capătă drept de cetățenie. Incepe chiar a fi socotită un fel de curaj sau de bravură. Indrăsneala, cu care se calcă în picioarele legii și tradițiile moștenite, merge până la nerușinare. Totuși ea începe a fi considerată drept o »șmecherie« sau iscusință invidiabilă. Am ajuns deci așa de departe în acest domeniu, încât se confundă noțiunile însăși, dispar granițele dintre bine și rău.

Nu vrem să analizăm aci pricinile cari au produs această lamentabilă stare de lucruri. Multe din ele se văd fără altă cercetare. Ne doare însă, că autoritatea însăși este, în mare măsură, vinovată de provocarea lor. — Fiindcă, în primul rând, trebuie să se respecte ea pe sine. Să impună respect nu atât prin măsuri de constrângere externă, cât prin felul cum își împlinește misiunea. În chip deosebit, respectarea an-

gajamentelor luate, *ținerea cuvântului dat* este o lege fundamentală, dela care nu se pot face abateri fără consecințe dureroase. Și pentru muritorul de rând acesta este criteriul respectului ce merită: *ținerea cuvântului dat*, împlinirea obligațiilor contractate. Cu atât mai mult pentru autoritatea cărmuitoare a țării, care altfel își pierde orice drept la încrederea supușilor.

Prea des și prea brutal, cărmuirile noastre calcă în picioare această normă de cuminenie prevăzătoare. Promit și nu țin. A trage lumea pe sfoară cu făgădueli deșarte începe chiar a fi socotit un fel de abilitate politică. Se topec și aci hotarele dintre bine și rău, dintre adevăr și neadevăr. Vreamea noastră începe a purta pe frunte, oficial, stigmatul minciunii.

Să luăm un exemplu proaspăt: *chestsțiunea salariilor preoșimii*. Guvernul a recunoscut nedreptatea în care sunt ținuți slujitorii altarelor. A promis categoric și în repetite rânduri că va face dreptate. Va aduce o nouă lege de armonizare a salariilor. Legea însă nu s'a făcut. A promis atunci, și mai categoric, că bugetul pe 1936 va repara nedreptatea. Bugetul s'a votat și nedreptatea a rămas. Mai mare chiar decât a fost. Salariile preoșilor vor fi cele din 1934. Mai mici decât cele pe anul trecut. Ceeace n'a împiedecat, totuși, pe d. ministru al instrucțiunii să declare din nou, la votarea bugetului, că clerul este nedreptățit, că trebuie neapărat să i-se facă dreptate, etc. Adeca: noui promisiuni, pentruca guvernul să aibă iarăși prilejul de a nu le respecta. — Ne întrebăm acum: e cu puțință așa ceva? E bine? E frumos? E demn?

Încă o pildă. — Iu toamnă s'a ținut, la Cluj, Congresul economic al Ardealului. Opinia publică s'a alarmat de soarta acestei provincii ajunsă la sapă de lemn. S'a promis deci, după vechea reșetă, marea cu sarea. În special, ca o primă măsură de îndreptare, se vor despăgubi bisericile și instituțiile culturale din Ardeal pentru pagubele ce-au avut

din legea asanării datoriilor. A promis solemn, chiar Consiliul de miniștri, prin angajamente formale luate în fața țării. A spus că are banii puși la o parte. Că îi va distribui încă înainte de Crăciun. A și lăsat să i-se facă în grabă scrisorile necesare. — Acuma suntem aproape de Paști, Bisericile n'au primit nici un ban. Mai mult: li-s'a spus că nici nu vor primi despăgubirea în numerar, ci în ceva hârtii de Stat. Adeca a patra sau a cincia parte din ce au pierdut și din ce li-s'a promis.

Îtă dar, o obligațiune de-a face dreptate, luată de Consiliul de miniștri în fața țării întregi, nu se respectă. Se trece peste ea fără multe moștrări și muștrări de conștiință. — O ușurință aproape incredibilă. Nu-și dă seama guvernul de imensa pagubă pe care o pricinuește acest joc de-a promisiunile? Cum se sdruncină în felul acesta încrederea lumii în cărmuire? Cum se pierde prestigiul autorității și respectul ce-ar trebui să impună?!

Nu știm ce să mai gândim. Cert este însă, că primul factor surpător de autoritate este, la noi, autoritatea însăși. Fiindcă a uitat, deodată cu altele multe, și această înțelepciune prevăzătoare a Scripturii: »Mai bine este a nu făgădui, decât a făgădui și a nu da«. (a).

Censurarea filmelor.

Ecranul este una din marile puteri ale vremii noastre. Din nenorocire, mai mult spre stricare decât spre zidire. Până și la noi s'a simțit nevoia de a se lua oarecari măsuri preventive, pentru ocrotirea morală a iubitorilor de cinematograf. S'a instituit, deci, sub comanda ministerului instrucțiunii, un fel de cenzură a filmelor. Cum funcționează, nu prea știm. Cert e, că mâna ei nu se prea simte. La spectacole, nici o deosebire între mai de mult și acum. Nici o alegere și nici o îndrumare pentru public.

Mai practic și mai cu efect au rezolvat problema catoliciei din Belgia. Ei au întemeiat un birou special: „Do-

cumentation cinematographique de la Presse (Docip), rostul căruia este să judece toate filmele din punctul de vedere al moralei creștine. A și examinat până acuma 20.000 filme, produse în aproape toate marile case ale lumii. Și anume, în prealabil. Înainte de a se da filmul publicității. Biroul își publică, apoi, judecata, prin presă, arătând despre fiecare film că poate fi văzut de către catolici ori nu, dacă e bun numai pentru adulți ori și pentru tineret. Mai semnaleză pe scurt și cuprinsul, valoarea morală și artistică a filmului, numind pe regizor și actorii principali. Comunicatele »Docip« au ajuns a se publica în patru limbi: franceză, engleză, germană, olandeză, și apar în 60 de ziare catolice din toate țările apusene. În felul acesta, părinții catolici au orientare și alegere sigură în vălmășagul reclamelor cari, altfel, pot induce ușor în rătăcire și pe cei mai avertizați.

Văzând activitatea rodnică și deosebit de binefăcătoare pe care o desfășoară »Docip«, Sfântul Scaun a aprobat să-și extindă raza de acțiune asupra lumei întregi. — Deci: și asupra noastră. Firește, cu concursul nostru. Îndrumările lui vor face mult bine și la noi, mai ales publicului dela orașe. Sperăm că se va găsi modalitatea, pentru a li-se asigura publicitate suficientă. (im).

Marejkovski despre citirea Bibliei

Marele scriitor rus Dimitrie Sergievici Merejkovski (1866 † 1929) — din ale cărui scrieri avem traduse în românește »Moartea zeilor«, »Leonardo da Vinci« »Învierea zeilor« și »Petru cel Mare«, toate de d. V. Demetrius; apoi: »Iubirea mai tare ca moartea« de dl. Al. Iacobescu, — scrie în opul său „*Hristos, necunoscutul*“ următoarele șire despre citirea zilnică a Bibliei: »Am citit zilnic Noul Testament și-l voi citi, atâta vreme cât vor mai vedea ochii mei, ori unde este lumină; fie la lumina soarelui

ori a sobei, ziua mare ori noaptea întunecoasă, în fericire și nefericire, în zile de sănătate și de boală, în dispoziție sufletească de credință ori de desnădejde. Totdeauna mi-se pare ca și când aș citi ceva nou, ceva ce nu voiu putea pătrunde niciodată până în adâncimea și sfârșitul său. Muchia într'aurită a Bibliei mele s'a tocit, hârția-i îngălbenește, legătura în piele-i s'a stricat, călcăiul i-s'a deslipit. Câteva foi i-s'au desfăcut; ar trebui să mă despart de ea. Mă cutremur și de gândul că trebuie să mă despart de ea și numai câteva zile... Ce să mi-se pună în sicriu? Biblia. Cu ce voiu învia? Cu Biblia. Ce am făcut pe acest pământ? Am citit Biblia«. (im).

Când a murit sf. Pavel?

În »Revista Teologică« dela Sibiu, nr. 1—2 din anul curent, d. Victor Ungur a publicat un studiu intitulat: »Sfârșitul vieții apostolului Pavel«. În acest studiu d. Ungur susține o nouă și originală teză: aceea că marele propovăduitor al neamurilor nu a murit la anul 67, nici la 64 când a fost prima persecuție a lui Nero, ci la 62 și a fost ucis nu de Nero, adeca de oficialitate, ci de altcineva (de niscai fanatici Iudei), mișelește.

Pentru a susține această teză, d. Ungur caută să nimicească toate argumentele furnizate de părinții apostolici și de ceilalți ss. părinți și scriitori, cari spun că Pavel, eliberat din captivitate, a mai făcut călătorii în Apus și în Răsărit până la anul 67, când a căzut jertfă persecuției. Ba d. Ungur crede că poate aduce și epistolele s. Pavel în acord cu noua sa ipoteză.

Trebuie să recunoaștem, că d. Ungur a făcut o lucrare destul de migăloasă, care în altă direcție putea să-l recompenseze cu rezultate mai mulțumitoare. În cazul nostru, această recompensă, durere, nu o poate avea. Și iată pentru ce.

Argumentul principal, în jurul căruia se învârtă întreaga expunere a d. Un-

gur, este »o dovadă foarte puternică«, pe care d-sa a găsit-o în cartea lui Hendrik Willem van Loon, profesor la Universitatea din Westpoost: „*Istoria Omenirii*“. În această carte se găsește scrisoarea unui medic Aesculapius Culltellus din Roma către nepotul său Claudius Ensa ostaș în armata din Siria, cum și răspunsul acestuia. Scrisorile sunt date din anul 62 d. Hr. (815 a. U. C.); unchiul îi povestește nepotului că a fost chemat la un bolnav cu numele Paul, a cărui personalitate l-a impresionat mult, deși Paul era cuprins de febră, — îi cere nepotului să-l informeze asupra trecutului acelui om și asupra noiei religii care a venit de acolo din Răsărit. Nepotul în răspunsul său arată, cum a luat ființă noua religie, prin Crist, și ce a auzit despre Pavel în patria lui.

Aesculapius menționează la sfârșitul scrisorii sale, dată în anul 62, că Pavel a fost omorât cu câteva zile în urmă. De aici noua teorie propusă de d. Ungur. Toate ar fi bune, dar e un singur bucluc: *scrisorile din chestie sunt inexistente*. Adeca, ele există în cartea lui van Loon, dar ele nu sunt decât o *formă literară*, în care autorul și-a scris capitolul despre creștinism. Cartea lui Van Loon nu e o istorie științifică, ci e una dintre multele lucrări de tarabă ce s'au scris în Apus și sunt traduse și în ungurește, cu scopul de a »populariza« cunoștințe. În ea se arată istoria omenirii dela maimuță până după războiul mondial; diferitele epoci sunt expuse în capitole de 5—6 pagini, cu intuiții grafice sau stilistice cât se poate de captivante pentru cei mulți, dar absolut fără valoare din punct de vedere istoric. Nicăiri nu invocă o dovadă istorică, nu dă izvoare, cum nu dai izvoare la un articol ce-l publici să zicem în »Foaia Noastră« (comparație ce ar putea supăra, fiindcă în »Foaia Noastră« se publică numai lucruri serioase și adevărate!). Scrisori originale de valoare istorică, recent descoperite, nu se publică în cărți ca

aceea a lui Van Loon. Acelea le ia la mână critica istorică și numai după aceea ajung să se popularizeze și să se clădească pe ele! Scrisorile invocate de d. Ungur nu sunt nici măcar apocrife, nu fac nici cât sentința lui Pilat asupra lui Isus, a cărei text se publică în broșura »Minunile sf. Sisoe« pp. 7—10, ca găsită la anul 1400 în orașul Acvila din Italia și adusă la Constantinopol întâiaș dată la 1581, în zilele împăratului Eremia (se știe că la 1453 Cp. a ajuns sub stăpânirea Otomanilor).. D. Ungur nu e specialist în Isagogia critică, dar dacă e atât de necruțător față de dovezile Tradițiunii, cari susțin petrecerea sf-lui Petru la Roma, numindu-le »poveste pentru copii«, putea să fie cu mai multă precauție față de o formă de stil găsită în cutare lucrare de tarabă, să nu o trateze ca pe ceva ce »pune la punct« discuția în jurul morții sf-lui Pavel. Totuș, noi nu ne mirăm atât de d. Ungur, cât de redactorii »Revistei Teologice«... (nb.).

După zece ani

Gândul apropierii Răsăritului disident de Apusul catolic l-a păscut ani îndelungați pe arhiepiscopul-mitropolit ruțean unit *Andrei Szepticki* din Lwow. În lung-a-i pribegie forțată, în vremea războiului mondial, prin Rusia țaristă s'a convins că singur focul dragostei creștine va putea mistui păretele despărțitor dintre cele două lumi ce-și stau azi, mai mult decât străine, față în față. Dar în frământările sale sufletești, a mai întrezărit un lucru: întru desăvârșirea acestei opere este neapărat de lipsă și de concursul cât mai larg al monahismului occidental. Deaceea, după războiu, a cutreerat Apusul, oprindu-se cu predicție în centrele mănăstirești și pledând pentru ideea sa.

Și ideea a trecut în faptă în forma unei *săptămâni unioniste*, care s'a ținut la *Bruxelles* în zilele de 21—25 Septembrie 1925. În tot acest răstimp s'au slujit sfinte liturghii bizantine în capitala Belgiei; s'au ținut ședințe foarte

cercetate, în cadrele cărora savanți de mână întâi și oratori iluștri (Card. Mercier; benedictinii Beauduin, Meester, Jos. Moreau; jezuiții Tyszkiewicz, De la Taille; asumpționistul Maniglier, contele ortodox Perovski, și alții), pe lângă arhiereul rutean care a fost sufletul debaterilor în toată vremea, au tratat, cu competență și iubire, o mulțime de probleme privitoare la unirea celor două biserici.

Rezultatul pozitiv: mănăstirea benedictină-răsăriteană ce a luat ființă la *Amay-sur-Meuse* încă în Decembrie al aceluiași an și excelenta publicație *Irenikon* pe care, din 1926, o scot ieromonahii aceluiași lăcaș de muncă și de neîntreruptă, neobosită rugăciune pentru apropierea și unirea Răsăritului cu Apusul. (n).

Fotios II și Biserica Romei

În deosebire de atâția bisericani ortodocși, răposatul patriarh țărigrădean Fotios II a avut cuvinte de laudă și venerație față de Biserica Romei și față de capul ei văzut, Papa. Din prilejul morții sale mai multe reviste din străinătate (Novaja Zarja; Slovo; Bulletin catholique din Harbin; Keleti Egyház) au ținut să reproducă un foarte semnificativ interviu acordat de dânsul conducerii mișcării creștine a studenților Ruși.

»Biserica Romei — așa grăiește patriarhul ecumenic — e biserică mare și antică, și Noi Ne-am purtat față de ea cu cuvenita atenție și stimă. Niciodată nu Ne-am gândit să tăgăduim primatul în demnitate și venerație a Pontifului roman; — îl socotim a fi cel dintâi între toți. Dacă Papa, folosindu-se de privilegiul său onorific, ar conchema un săbor, noi n'am vedea nici o piedecă în calea participării la acel săbor. Cu toate acestea ne-am vorbi în prealabil ca Pontificele Roman să ne prezinte, pentru examinare și ulterioară confirmare sobornicească, tot cecece a primit Biserica Romei ca dogmă dela rup-

tura cea mare până acum. Și dacă săborul ecumenic ar primi învățăturile introduse de Biserica Romei, le-am primi și Noi fără nici o contrazicere.»

Evident, tema nu se poate pune așa cum o pune Fotios II. Destăinuie totuși o gingășie sufletească asemenea căreia nu prea întâmpinăm la mai nainte șezătorii pe același scaun patriarhiesc rupt de Roma. Cel puțin nu, când ating probleme în ceva raport cu învățătura și Capul văzut al Bisericii Romane. (n)

Lecția niponă

Practici mai presus de toate, japonezii au înțeles repede că un învățământ fără solidă temelie religioasă e un blestem și o primejdie națională. De aceea, chiar și fără să șteargă, cel puțin pentru moment, legea școlară din 1929 care interzicea orice fel de învățământ religios și sărbători confesionale în școală, în toamna trecută ministerul instrucțiunii publice a intimat tuturor forurilor în subordine un decret cu dispoziții cari anihilează cele poruncite cu șase ani în urmă.

Și tot grație aceluiaș spirit practic s'a și inițiat numaidecât, după cum scrie ziarul »Osaka Mainichi«, un Comitet pentru Educația Religioasă, având grijă să se purceadă pe toată linia în deplin acord cu măsurile mai noi, în sensul cărora școala trebuie să deie incomparabil mai multă importanță formării caracterului decât acumulării de noțiuni.

În sensul decretului din chestie (trădus din originalul japonez și publicat în întregime în »Osservatore Romano« din 5. II. 36), în toate școlile de stat ale Japoniei se va observa cea mai perfectă imparțialitate față de toate religiile vrednice de stimă. Întreg învățământul va fi străbătut de ideea religioasă. Așa, de ex. se impune ca în predarea eticei și a dreptului să se insiste asupra laturei religioase a diferitelor obligamente; în filosofie să se reliefeze influința ce a avut-o religia

asupra dezvoltării culturii naționale și asupra oamenilor mari, cu opriri la biografia acestora. Și tot așa se ordonă să se porceadă și la alte materii.

Totodată se recomandă să se pună în mâna tineretului literatură religioasă, formarea în sens religios a personalității tineretului urmărindu-se până și prin excursiunile ce se vor aranja. Iar conferențiarilor școlari li-se inculcă drept temă de tratat: formarea caracterului oamenilor de înaltă spiritualitate și ireproșabilă moralitate (n).

Zile grele în Spania

Isgonirea regelui și schimbarea monarhiei în republică era fatal să provoace frământări mari în țara ce părea prea de multă vreme adormită. Iar valurile odată răsculate de furtună, era firesc să nu se poată liniști ușor și curând. — Recentele alegeri pentru Corpurile legiuitoare fac dovada, că țara toreadorilor e departe încă de-a-și fi regăsit echilibrul. E în plină oscilație între extreme. În 1931—33 a stăpânit, cu violență, stânga. În 1933, valul de opinie publică a dat, brusc, o puternică majoritate de dreapta, în abia doi ani, s'a uzat și aceasta. În alegerile din Februarie c. au ieșit din nou biruitoare grupările de stânga, asociate în »Frontul popular«. Biruința lor însă nu-i nici pe departe atât de zdrobitoare cum se anunța în primele zile. În realitate, voturile țării s'au împărțit cam în două, între partidele de stânga și de dreapta. Totuși, grație sistemului de »primă« puternică acordată majorității prin legea electorală — pe care dintr'un calcul greșit partidele cari au deținut puterea până ieri au refuzat s'o modifice — în parlament va domina spiritul marxist-comunist. Așa că, deși cel mai puternic partid unitar rămâne și acum »Acțiunea Populară« catolică, condusă de Gil Robles, cu cei 100 deputați ai săi, nu va putea fi vorba de o îmbunătățire a situației Bisericii. Dimpotrivă, ea stă din nou în fața unor zile cari se anunță destul de grele.

Pentru înțelegerea mai bună a situației ce s'a concretizat în nouele alegeri, nu va fi inutil să rezumăm, după »La Vie Intellectuelle« din 10. 3. 36, tâlcul competent pe care îl dă ziarul catolic spaniol *El Debate* în editoriaul său din 27. 2. 36, sub titlul sugestiv: »Cele trei Spanii«. Pe teren electoral, scrie ziarul, țara s'a împărțit în două. În realitate, există în Spania două grupuri de regiuni cu tendințe opuse, cari însă au rămas mereu constante, și un al treilea grup care oscilează între cele două cu instabilitate destul de capricioasă. Acest al treilea grup îl formează provinciile Andalusia și Extremadur, regiuni de proprietăți mari, neechilibrate din punct de vedere social, cu populație agricolă îngrămădită în comune mari și cu stare materială mizerabilă. Această Spanie nestatornică și infometată s'a îndreptat în 1933 spre dreapta, iar acum a votat cu stânga. Orașele mari și zonele industriale, cu proletariatul lor urban, în general destul de bine salariat, atunci ca și acum au ținut la politica tradițională muncitorimii, cu stânga. De altă parte, provinciile cari se pot numi »țara vechie«: Navarra, Aragon, Leon, Castilia, regiuni mai echilibrate decât Andalusia și Extremadur, cu proprietatea mai echitabil distribuită, unde țăranul e stăpân pe brazda muncită și duce o viață, deși săracă, totuși mai puțin precară și mai puțin expusă vicisitudinilor, a rămas credincioasă, ca și în 1931 și în 1933, ideologiei care se numește de obicei de dreapta.

Așa dară, în desul spasmurilor spaniole stă problema socială nesoluționată. Greșeli au făcut, în privința aceasta, și catolicii înșiși după biruința din 1933. Intr'un articol din revista »YA« însuși Gil. Robles dă ca un motiv al înfrângerii de acum purtarea unor mari industrii și antreprenori catolici, cari după succesul din 1933 au socotit că-și pot permite luxul de-a lua diferite măsuri antisociale, ca reducerea salariilor, lungirea timpului de muncă, nerespectarea unor drepturi a muncitorimii, etc.

Constatări, cari pot da de gândit și pot fi de învățătură nu numai Spaniolilor, ci și altora! (a).

„Propaganda Fide“

reprezintă o forță uriașă în Biserica Domnului. După ultimele statistici juridicteia acestei congregații se extinde în lungul și latul lumii, la nu mai puțin de 498 teritorii misionare. Ceeace de prezent înseamnă: 1 patriarhat; 28 arhidieceze; 72 eparhii; 4 abații; 261 vicariate apostolice; 101 prefecturi apostolice; 29 teritorii misionare independente și 2 districte misionare. În aceste cadre activează: 10,666 preoți; 4372 frați laici și 20,360 călugărițe. Aceștia din Europa și America. Personalul băștinaș e reprezentat în apostolia misionară prin 5384 preoți; 2333 frați laici; 18,144 călugărițe; 74,127 catiheți și 61,656 dascăli și dascălițe. Obiectivul de atins al acestei armate, devotate până la jertfirea vieții proprii: câștigarea pentru Hristos și Biserica sa a celor 1.200.000.000 suflete ce trăiesc în acele teritorii misionare, departe de lumina Evangheliei și izvoarele vieții creștine (n).

G. Massaryck ateu?

Despre fostul președinte al republicii cehoslovace se scrie că este mare francmason și ateu. Ziarul cehoslovac »Hanacke Listy« aduce, dupăcum aflăm din Nr. 24—1926 al revistei »Schönere Zukunft«, o știre senzațională în legătură cu concepțiile de viață ale marelui bărbat de stat cehoslovac. E, spune »Hanacke Listy«, lucru în de obște cunoscut că d. Massaryck lucrează, de când s'a retras din politică, la o carte a sa despre Rusia. Nu toată lumea știe însă că d. Massaryck citește, în timpul liber, exclusiv cărți religioase, mai nou citind »Legenda sf. Wenzel« scrisă de Krista. Ziarul »Cech« susține că fostul prezident nu mai este ateu și că cearcă și caută o împăcare cu biserica. Înainte cu câțiva ani D. Sa lucra, împreună cu dl. Nemeč, la un proiect de lege despre despărțirea între stat și biserică, pe când acuma s'a convertit cu desăvârșire. Sora soției d. Massaryck este, de altfel, după mărturisirea ziarului »Slovak«, călugăriță în Franța, iară sora actualului prezident Beneš superioara mănăstirii Borazdovice. (tm).

BIBLIOGRAFIE

Dr. A VERESS: *Bibliografia română-ungară*. Vol. III. Români în literatura ungară și Ungurii în literatura română (1839—1878). București 1935.

„Fundafia Regele Carol I“ continuă tipărirea, începută de „Fundafia Regele Ferdinand I“, a *Bibliografiei române-ungare* a d. Andrei Veress, în aceleași admirabile condițiuni tehnice în care au apărut și întâiele două volume. Asupra acestora ne-am spus părerea în darea de seamă critică, pe care am publicat-o în *revista Convorbiri literare*, înainte cu trei ani (No. pe Ianuarie 1933 pg. 76—84). Urmează să spunem aci câteva cuvinte despre recentul volum, care, nădăjdum, va fi și cel din urmă, punându-se astfel capăt unei necesitate jertfe, adusă de o instituție românească cu scopuri atât de nobile, pentru o publicație, care în felul cum

e întocmită, constituie o batjocură și o sfidare. Căci, într'adevăr, ceeeace face d. Andrei Veress este o adevărată bătaie de joc.

Deși subtitlul cărții indică precis cuprinsul pe care ar trebui să-l aibă: *Români în literatura ungară și Ungurii în literatura română*, adică bibliografia operelor românești care vorbesc de Unguri și a operelor ungurești, care vorbesc de Români, noul volum al d. Veress este un bizar și capricios amestec — mai ales capricios! — de lucruri care n-au nici o legătură cu rosturile cărții: este o îngrămădire de titluri și rezumate luate la întâmplare, și de unde trebuia și de unde nu trebuia. Găsim aci cărți scrise

de Englezi și Francezi, cărți scrise de Români care nici nu-i amintesc pe Unguri și cărți scrise de Unguri care nici nu-i amintesc pe Români, precum găsim o mulțime de cărți scrise de Sași din Ardeal și Germani din Austria și Germania, toate aruncate clăie peste grămadă fără nici un criteriu și fără nici o normă. Nu înțelegem pentru ce o publică pe una și o elimină pe alta, pentru ce dă pe *Tentamen Criticum* al lui Treboniu Laurian și pentru ce nu dă *Istoria Românilor* a lui; pentru ce dă *Istoria Ardealului* alui I. M. Moldovanu și nu dă *Actele sinodale* ale aceluiași; pentru ce dă *Das Fürstenthum Romaniä* a lui Heinrich Filek, apărută în Viena la 1869, și nu dă *Die Anfänge des Valachischen Fürstenthums* a lui R. Roesler, cu doi ani mai înainte tot la Viena; sau pentru ce dă *Geschichte der Siebenbürger Sachsen* a lui G. D. Teutsch și nu dă d. p. și *Das Zehntrecht der ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*, al aceluiași, care cuprinde atâta material privitor la Români? Nime nu va putea răspunde decât doar: așa vrea d. Veress și așa face! Mai norocos e T. Cipariu, din care autorul Bibliografiei româno-ungare nu dă nimic, căci cel puțin a rămas nemaltratat.

Căci nu e o fericire pentru nici un autor și pentru nici o carte a fi cuprinsă în magazinul d. Veress, pentru că felul cum sunt date rezumatele cărților întrece orice închipuire. Un manifest unguresc de 2 pagini adresat în 1848 Românilor cuprinde la dsa 33 rânduri, iar marea operă *Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae*, care are 21 volume, cu un imens material referitor la Români, ocupă abia 16 rânduri, iar cele 5 volume din *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* ale lui Hurmuzachi ocupă, cu titlu cu tot, 8 rânduri. *Tesaur de monumente istorice* alui A. Papiu Ilarian e dat gata în 6 rânduri (fără

titlu) pe când micii broșuri de 20 pagini a lui I. C. Schuller, *Zur Frage der Ursprung der Rumänen* îi dedică 22 de rânduri! Pentru d. Veress un calendar fără nici o valoare, ori un mic manual de geografie pentru cursul primar, are aceeași importanță ca și masivele cărți ale lui Pesty Frigyes, Szilágyi Sándor, Kövári László și alți autori. Se va zice: bibliograful nu apreciază ci înregistrează. Foarte just, dar dacă bibliograful dă și rezumatul publicațiilor, este logic să facă deosebire între publicație și publicație, și dacă dedici 33 rânduri pentru manifestul unguresc de 2 pagini din 1848, nu-ți este îngăduit să-ți bați joc de Hurmuzachi, de A. Papiu Ilarian, de Pesty Frigyes și de atâția alții, rezumându-i în 6—8 rânduri. Și dacă dedici 12 rânduri broșurei de 54 pagini „despre lucrarea minelor de metal”, nu poți da gata *Istoria critică* alui Haplan în 6 rânduri (cu titlul cu tot).

În rezumat: noul volum al *Bibliografiei româno-ungare* a d. Veress este un monument de lipsă de sistem și de logică; o capricioasă îngrămădire de lucruri utile și inutile, și de neînțelese omisiuni. Pentru prestigiul științei românești continuarea, în aceste condițiuni, a publicării operei d. Veress trebuie oprită. Încheiu cu cuvintele cu care am încheiat și darea de seamă despre întâiele două volume: „dacă dsa are material de vânzare, să se cumpere, dar nu cu *ridicata*, ci după o temeinică *examinarea și alegere*. Să nu se uite, că d. Veress e înainte de toate *negustor* care vinde ce poate; cui poate; și cum poate. Nădăjduim că d. A. Tzigara-Samurcaș, directorul atât de priceput, de fin și de inteligent al „Fundației Regele Carol I” se va sesiza de aceste rânduri și va face să înceteze scandalul bibliografic româno-ungar al d. Andrei Veress.

Z. Păclișanu